

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет Кафедра практичної психології**

**ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА
ТОЛЕРАНТНОСТІ**

Кваліфікаційна робота студентки

групи ЗППм-24/2

ступінь вищої освіти магістр

спеціальності 053 Психологія

Ромасенко Дарини Сергіївни

Керівник Шестопалова О.П канд. психол.

наук, доцент кафедри практичної
психології

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Ромасенко Дарина Сергіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Підпис :

ЗМІСТ

Вступ		5
Розділ I	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ПИТАННЯМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ	10
1.1.	Сутність гендерної рівності та толерантності в контексті психологічного просвітництва	10
1.2.	Психологічні основи формування гендерної рівності у старшокласників	14
1.3.	Роль психолога в просвітницькій роботі з гендерної рівності та толерантності серед старшокласників	17
Висновки до розділу I		21
Розділ II	ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ	22
2.1.	Обґрунтування програми емпіричного дослідження	22
2.2.	Аналіз результатів дослідження	27
Висновки до розділу 2		40
Розділ III	АПРОБАЦІЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ПРОГРАМИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ З РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ	41
3.1.	Теоретичне обґрунтування умов ефективного психологічного просвітництва з гендерної рівності та толерантності	41
3.2.	Програма просвітницької роботи з формування уявлень про гендерну рівність та толерантність	47
Висновки до розділу 3		56
ВИСНОВКИ		58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ		61
ДОДАТКИ		67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Рис. – рисунок

США – Сполучені Штати Америки

Табл. – таблиця

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному суспільстві, в умовах стрімких трансформацій в контексті демократизації, прав людини, недискримінації та інтеграції європейських цінностей, неабияке значення набувають питання рівності і толерантності (зокрема гендерної). Толерантне ставлення до представників різних соціальних груп, а також усвідомлене сприйняття гендерної ролі людини в суспільстві є невід'ємною складовою громадянської зрілості особистості.

Особливого значення питання формування гендерної рівності і толерантності набуває для старшокласників, які, перебуваючи на межі дитинства і дорослого життя, стикаються з численними викликами самовизначення, зокрема у сфері міжособистісних взаємин, гендерної ідентичності, соціальної справедливості тощо.

З огляду на вищезазначене, питання організації роботи зі старшокласниками з формування гендерної рівності та толерантності є надзвичайно важливим та актуальним, і знайшло висвітлення у низці нормативних документів, як-от: Закон України «Про освіту», де вказано на пріоритет формування поваги до прав і свобод людини, гендерної рівності, неприйняття дискримінації [18]; Закон України «Про повну загальну середню освіту», що визначає важливість розвитку соціальних і громадянських компетентностей, включаючи повагу до різноманітності [19]; Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», яка акцентує увагу на створенні безпечного і толерантного освітнього середовища, розвитку емоційного інтелекту та громадянської відповідальності [21]; Декларація принципів толерантності (ЮНЕСКО), яка визначає толерантність як «пошану, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур світу» [15] та ін.

Крім того зростання кількості наукових досліджень і публікацій, яке спостерігається в останнє десятиліття, присвячених різним аспектам проблеми формування гендерної рівності та толерантності, свідчить про високу

теоретичну значущість і практичну цінність цієї тематики. У роботах таких вітчизняних науковців, як Т.Говорун [10; 11], Т.Демчина [16], О.Кікінежді [20], В.Кравець [8; 23], О.Праченко [37; 38] та ін. розглядаються психологічні й педагогічні засади гендерного виховання, а також особливості прояву гендерної толерантності в юнацькому віці.

Зарубіжні фахівці аналізують виклики, що постають перед освітньою політикою у контексті забезпечення гендерної рівності (М. Esteves) [53]; розглядають питання гендерної рівності у вищій освіті та наукових дослідженнях (R.Rosa & S. Clavero) [58]; демонструють ефективність методик формування гендерної рівності через соціально-інклюзивне навчання у школах (А. Faizin та ін.) [54]; вказують на важливість формування толерантних установок серед підлітків у контексті культурного різноманіття (С. Beyer & F. Brese) [51].

Актуальність проблеми також висвітлюється в педагогічних і методичних посібниках, зокрема у виданні Г.Лянної, Т.Говорун, Н.Шкарпітко «Формування гендерної культури школярів» [27], де представлено практичні підходи до виховання толерантності в умовах закладу освіти.

Багато науковців (В. Андрєєнкова, В.Байдик Т.Войцях, О.Калашник, О.Кізь, О.Кікінежді, С.Котова-Олійник, О.Поліщук та ін.) вважають, що з учнями старшої школи найбільш ефективною є цілеспрямована просвітницька робота, що сприяє: формуванню адекватних уявлень про гендерну рівність, розвитку емпатії, толерантності та навичок ненасильницького спілкування [1; 20; 22; 36].

У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання розробки ефективних форм психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності, які б відповідали віковим особливостям учнів та викликам сучасного соціального простору.

Отже, актуальність і перспективність зазначеної проблеми зумовили вибір теми дослідження: «Форми психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності».

Мета дослідження: визначення теоретико-методологічних засад та розроблення ефективних форм психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності, з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати наукові підходи до розуміння сутності гендерної рівності та толерантності в контексті психологічного просвітництва.
- 2) Дослідити психологічні основи формування гендерної культури та толерантного ставлення у старшокласників.
- 3) Розкрити роль психолога в організації просвітницької діяльності з питань гендерної рівності та толерантності.
- 4) Розробити та реалізувати програму емпіричного дослідження рівня сформованості уявлень про гендерну рівність та толерантність серед старшокласників.
- 5) Провести апробацію програму занять з психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності.

Об'єкт дослідження: уявлення про гендерну рівність та толерантність у старшокласників

Предмет дослідження: ефективність форм психологічного просвітництва у формуванні уявлень про гендерну рівність та толерантність у старшокласників.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають:

- положення загальної психології, зокрема ідеї про розвиток особистості у підлітковому і юнацькому віці (А. Адлер, Е. Еріксон та ін);
- праці з гендерної педагогіки (В.Кравець, Н.Новікова, Н. Осухова, Т.Репнова та ін.) та гендерної психології (Т.Говорун, В. Чумак та ін);
- дослідження з вивчення проблеми толерантності як моральної та соціальної категорії (О.Волошина, Л.Глинська, Р.Склярів та ін);
- наукові дослідження щодо організації психологічного просвітництва у школі (Волкова Н. Пашук В. Поліщук О та ін.).

Методи дослідження. Розв’язання поставлених завдань здійснювалося шляхом використання загальнонаукових методів та методів психологічного дослідження. Були зокрема використані:

- 1) теоретичні методи: аналіз наукової літератури з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми;
- 2) емпіричні методи: анкетування;
- 3) статистичні методи: обрахування індивідуальних та середніх показників по вибірковій сукупності респондентів (середніх показників за допомогою комп’ютерних програм Excel); розрахунок відсоткових показників досліджуваного явища) – з метою підтвердження об’єктивності аналізу досліджуваних явищ.

Означення бази дослідження та опис вибіркової сукупності. Емпіричне дослідження здійснювалось на базі Криворізького ліцею академічного спрямування «Міжнародні перспективи» КМР. Дослідження проводилось з 29 вересня по 23 листопада 2025 року. Загальна вибірка склала 45 осіб, віком від 15 до 17 років.

Методики дослідження. Психодіагностичне вимірювання рівня сформованості у старшокласників уявлень про гендерну рівність і толерантність здійснювалося за допомогою анкетування «Гендерні стереотипи сучасної молоді».

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами закладів освіти, педагогами при організації освітнього процесу, а також студентами педагогічного університету при підготовці до занять із психології.

Надійність та вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, підрозділів відповідно структурованих, висновків, списку використаної літератури, додатків.

Розділ I
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО
ПРОСВІТНИЦТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ПИТАННЯМИ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ

1.1. Сутність гендерної рівності та толерантності в контексті
психологічного просвітництва

Для розкриття сутності гендерної рівності та толерантності в контексті психологічного просвітництва, першочерговим завданням є чітке визначення ключових понять та дослідження історичних передумов їх становлення. Розуміння цих категорій є фундаментальним для осмислення завдань психологічного просвітництва як наряду, що сприяє формуванню особистісної зрілості, етичної відповідальності та гуманістичних взаємин у суспільстві.

Для подальшого аналізу необхідно звернутися до визначення самого поняття «гендер», яке є ключовим у сучасній науковій та правовій термінології. Сам термін «гендер» вперше з'явився у 1968 році. Його автор, американський соціолог Роберт Столлер, доводив, що у будь-якому суспільстві існують образи жінок та чоловіків, наділені певними ролями, своєрідними ознаками «фемінності» та «маскулінності». Такий універсальний соціальний зразок і називають «гендером» [40, с. 466].

З позицій сучасної науки (Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, Н. Новікова, Н. Осухова та ін.) «гендер» розглядається як:

- соціальна конструкція, яка визначає очікувану поведінку, обов'язки й ролі чоловіків і жінок у суспільстві [11];
- система норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу їх мислення, а також відносин жінок і чоловіків [8];
- складний соціокультурний процес у суспільстві, що розкриває соціально-рольовий статус особистості, визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, а також сімейні ролі та репродуктивну поведінку [23].

У сучасних наукових підходах простежується спільне розуміння гендеру як багатовимірної соціальної категорії, відмінної від біологічної статі.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що становлення поняття гендерної рівності має свій складний і тривалий еволюційний шлях, що є надзвичайно важливим для усвідомлення сучасних соціально-психологічних процесів.

Тривалий час чоловіків і жінок, як суб'єктів суспільства, сприймали неоднаково. Ще в епоху Античності відомий мислитель Аристотель вважав, що жінки є найнижчими істотами. Також німецький філософ І. Кант вказував на нижчий ментальний рівень жінок стосовно чоловіків. А. Шопенгауер наголошував на чоловічому пануванні у суспільстві, оскільки чоловік, на його думку, повинен бути завжди лідером у соціальному та політичному житті, а жінка – турботливою матір'ю та вірною дружиною [40, с. 464-465].

Перші значущі зміни у ставленні до гендерних питань з'явилися наприкінці XVIII століття під впливом ідей Просвітництва та Французької революції. У цей період уперше було заявлено про загальні права людини, однак жінки, як і раніше, залишалися поза межами громадянського простору. Водночас з'являються перші активні діячки, як-от Олімпія де Гуж, яка в 1791 році написала «Декларацію прав жінки і громадянки» як відповідь на «Декларацію прав людини і громадянина» [50, с. 41-44].

У США та Великій Британії формуються перші феміністичні організації. У 1848 році відбулася історична Сенекська конвенція, що стала першим масштабним заходом жіночого руху» [45, с. 146-148].

У XX столітті гендерна рівність набуває правового визнання. Після світових воєн багато країн надають жінкам виборче право, а питання рівності між чоловіками й жінками набуває міжнародного значення. У 1948 році ООН ухвалює «Загальну декларацію прав людини», яка закріплює рівність усіх людей незалежно від статі. У 1979 році Генеральна Асамблея ООН приймає Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

У XXI столітті гендерна рівність розглядається не лише як юридична норма, але і як важливий принцип демократичного, інклюзивного суспільства [45, с. 146-148]. Україна, як член світової спільноти, також підтримує ці принципи.

Отже, історія становлення гендерної рівності є тривалим та складним процесом, що пройшов шлях від повного заперечення прав жінок до визнання рівності як базової цінності.

На сьогодні поняття гендерної рівності включає не лише формальне закріплення рівних прав, а й забезпечення рівного доступу до можливостей у різних сферах життя – освіті, праці, політиці, культурі, а також повагу до гендерного різноманіття. Гендерна рівність полягає у тому, що будь-яка людина, незалежно від її статі, має рівні права, свободи та можливості в усіх сферах життя.

О. Фрицький та І. Романюк підкреслюють, що: «Гендерна рівність не означає однаковості, а передбачає врахування потреб і особливостей кожної статі без дискримінації. У сучасному суспільстві вона є основою справедливості, соціального прогресу й демократичних цінностей» [45].

У процесі забезпечення гендерної рівності критично важливим є поняття «гендерної толерантності», яке є її невід'ємною складовою. Адже лише формальне закріплення прав не гарантує їх реального дотримання без належного рівня поваги, прийняття та розуміння гендерних відмінностей у суспільстві.

Гендерні аспекти толерантності, як зазначає О. Демчина, охоплюють питання взаєморозуміння, прийняття та поваги між представниками різних статей і гендерних ідентичностей. Вона є основою ефективної міжособистісної взаємодії в умовах сучасного соціального розмаїття [16, с. 97].

Дослідниця розглядає гендерну толерантність як інтегральну характеристику особистості, структура якої включає психоемоційний, когнітивний та конативний складники. Розвиненість толерантності оцінюється через здатність до психологічної саморегуляції, сформованість власної гендерної ідентичності та наявність досвіду вирішення міжгендерних конфліктів [16, с. 98-99].

У контексті забезпечення гендерної рівності і толерантності ключове значення набуває психологічне просвітництво, яке виступає важливим чинником формування свідомого, толерантного й відкритого до змін суспільства. Це зумовлено тим, що упередження, стереотипи та дискримінаційні установки щодо ролі жінок і чоловіків здебільшого мають психологічне підґрунтя й часто закладаються ще з дитинства.

В. Кравець розглядає психологічне просвітництво як цілеспрямований процес поширення науково обґрунтованих знань про психологічні особливості людини, розвиток критичного мислення, емоційного інтелекту та прийняття інших. Він вважає його дієвим інструментом формування культури гендерної рівності та толерантності, особливо в освітньому середовищі [23].

Т. Говорун, Г. Лянна, Н. Шкарпітко зазначають, що психологічне просвітництво відіграє ключову роль у формуванні гендерної культури суспільства. Його завдання – підвищити рівень поінформованості, подолати стереотипи та сприяти розвитку емпатії й критичного мислення. «Просвітницька діяльність психологів... допомагає формувати толерантне ставлення до представників різних статей і гендерних ідентичностей» [27, с. 57].

Отже, аналіз доводить, що гендерна рівність і толерантність у сучасному суспільстві нерозривно пов'язані з рівнем психологічної обізнаності громадян. Саме психологічне просвітництво виступає важливим інструментом формування ціннісних орієнтирів, подолання стереотипів і розвитку емоційнозрілого ставлення до гендерного різноманіття. Воно сприяє вихованню поваги, здатності до діалогу та критичного мислення – якостей, необхідних для гармонійної взаємодії у демократичному суспільстві.

1.2. Психологічні основи формування гендерної рівності у старшокласників

Формування гендерної рівності є важливим завданням, яке потребує системного підходу впродовж усього життя особистості. Водночас науковці (О. Демчина, Т. Мотуз, О.Праченко, М. Esteves, А. Faizin та ін.) вважають, що особливо сприятливим для її розвитку є саме юнацький вік, що зумовлено цілою низкою психологічних і соціальних чинників [16; 29; 38; 53; 54].

У віковій психології старший шкільний вік (15–18 років) співпадає з юнацьким віком і розглядається як перехідний етап від дитинства до дорослості. У цей час суттєво зростає рівень самосвідомості та ідентичності, що створює сприятливі умови для формування уявлень про соціальні ролі, рівність і права людини. Як зазначає В. Чумак: «Старшокласники прагнуть зрозуміти себе та своє місце у світі, ставлять запитання про справедливість, цінності, стосунки між людьми. У цьому контексті формування гендерної рівності та толерантності набуває особливого значення, адже саме в цьому віці

учні здатні не лише засвоювати знання, а й критично осмислювати соціальні норми, правила та стереотипи» [49, с. 39].

І. Черезова акцентує увагу на тому, що старшокласники демонструють прагнення до автономії, формують власну систему цінностей і моральних переконань, активно шукають сенси та визначають своє місце у світі. Водночас їхня самооцінка перебуває у стані становлення, може бути нестабільною та залежати від зовнішніх впливів, зокрема соціального середовища та емоційних переживань [48].

З позиції О.Праченко: «Однією з важливих психологічних характеристик старшокласників є зростання потреби у визнанні з боку оточення, особливо ровесників. Прагнення бути прийнятим у соціальній групі нерідко супроводжується чутливістю до будь-яких форм відмінності – гендерної, національної, соціальної тощо. Це створює як ризик виникнення дискримінаційної поведінки, так і потенціал для розвитку емпатії, толерантності та поваги до інших [38, с.230].

Ураховуючи вразливість цього вікового періоду до впливу соціальних стереотипів і водночас його потенціал для формування світоглядних орієнтирів, саме на цьому етапі особливо важливо впроваджувати цілеспрямовану роботу з гендерного просвітництва. З точки зору В.Андрєєнкової та ін.: «...вона сприятиме формуванню адекватного уявлення про гендерну рівність, розвитку емпатії, толерантності та вмінню критично осмислювати власні установки» [1, с.15].

На думку фахівців, зокрема Г.Назаренко, О.Праченко та ін., формування гендерної рівності, як психосоціальної якості особистості відбувається через поєднання когнітивного, емоційного та діяльнісного компонентів [30; 38] (Табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Компоненти гендерної рівності особистості

№	Компонент	Характеристика
---	-----------	----------------

1	Когнітивний компонент	містить знання про поняття гендеру, гендерної рівності, прав і свобод людини незалежно від статі, уявлення про соціальні ролі, гендерні стереотипи, їх наслідки та шляхи подолання дискримінації; охоплює здатність критично мислити, аналізувати джерела інформації, розпізнавати прояви гендерної упередженості в медіа, освіті, побуті.
2	Емоційний компонент	характеризується розвитком емпатії, співпереживанням до представників різних статей та гендерних ідентичностей, готовністю приймати іншу людину як рівну; передбачає толерантне ставлення, позитивне емоційне реагування на різноманітність, відсутність ворожості або зверхності у ставленні до «іншого».
3	Поведінковий компонент	проявляється у конкретних вчинках і діях: толерантній комунікації, уникненні дискримінаційної поведінки, підтримці гендерного паритету в спільній діяльності, готовності протистояти булінгу чи гендерним упередженням; виявляється у повазі до прав інших, культурі спілкування, партнерському стилі взаємодії.

Зазначені компоненти в сукупності забезпечують усвідомлене, цілісне й активне прийняття ідеї гендерної рівності як життєвої цінності і передбачають, що старшокласник повинен не лише володіти знаннями про гендерну рівність, а й розуміти її цінність, проявляти емпатію та бути готовим до конструктивної взаємодії з представниками іншої статі або іншої гендерної ідентичності.

У зв'язку з цим важливе значення набуває планування та реалізація роботи з формування гендерної рівності і толерантності в умовах закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Однією з психологічних основ впровадження такої діяльності, на думку В.Пашук, є створення відповідного освітнього середовища. «Таке середовище має бути відкритим, безпечним і підтримуючим, з атмосферою прийняття, довіри та поваги до особистості кожного учня. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу – учні, педагоги, адміністрація – поділяли принципи рівності, співпраці та взаємоповаги. Особливу увагу слід приділяти формуванню ненасильницької комунікації, запобіганню дискримінації й булінгу на основі статі чи гендерної ідентичності» [34, с.27].

В свою чергу Т.Говорун вважає, що у роботі слід враховувати індивідуальні психологічні особливості старшокласників: рівень розвитку самосвідомості, емоційної зрілості, тип темпераменту, досвід спілкування в колективі. «В старшому шкільному віці зростає потреба в самопізнанні, самоідентифікації, що створює сприятливі умови для роботи з темою гендерної рівності. Якщо правильно підібрати методи й форми впливу, можна досягти високого рівня внутрішнього прийняття ідеї рівноправності та відмови від стереотипів» [10, с.78].

Окремим аспектом слід виокремити роль дорослого-наставника у формуванні гендерної культури. Педагог, психолог, класний керівник та ін. мають бути не лише джерелом знань, а й прикладом толерантного ставлення у повсякденній взаємодії. Їхня власна поведінка, реакції, стиль спілкування та цінності значною мірою впливають на засвоєння учнями норм взаємоповаги. Надзвичайно важливою є демонстрація відкритості до різних думок, підтримка індивідуальності кожного школяра, реагування на вияви дискримінації або стереотипного мислення з позиції поваги, а не осуду. Лише за таких умов можлива ефективна реалізація виховних завдань, пов'язаних із формуванням гендерної рівності і толерантності.

Отже, формування гендерної рівності і толерантності у старшокласників ґрунтується на глибокому розумінні їхніх вікових психологічних особливостей, потреб у самовираженні, пошуку власної ідентичності, розвитку емпатії, рефлексії та соціальних навичок. Освітнє середовище відіграє ключову роль у цьому процесі: воно повинно бути безпечним, відкритим і підтримувальним, а діяльність педагогів – чутливою до індивідуального розвитку кожного учня. Важливим чинником ефективності є також особистісна позиція дорослого як наставника і прикладу толерантної поведінки.

З огляду на складність і багатовимірність процесу формування гендерної культури у старшокласників, особливої актуальності набуває діяльність практичного психолога, який покликаний не лише діагностувати й супроводжувати розвиток учнів, а й відігравати провідну роль у

просвітницькій роботі з питань гендерної рівності та толерантності. Саме цьому аспекту присвячено наступний параграф.

1.3. Роль психолога в просвітницькій роботі з гендерної рівності та толерантності серед старшокласників

Проблема формування гендерної культури та толерантного ставлення до різних проявів гендерної ідентичності серед старшокласників потребує цілеспрямованої й професійної роботи. У цьому контексті важлива роль належить саме психологу – фахівцю, який здатен не лише діагностувати рівень сформованості гендерних установок, а й здійснювати просвітницьку, профілактичну та корекційну роботу в цій сфері.

На основі аналізу літературних джерел (Т.Говорун, Н.Куравська, Г.Лянна, В.Панок, Н. Шкарпітко та ін.) окреслимо ключові завдання та напрямки діяльності шкільного психолога в контексті гендерної просвіти [25; 27; 33].

Як зазначають М.Лемак, Ю.Петрище, одним із ключових напрямів діяльності шкільного психолога в контексті гендерної просвіти є психологопедагогічна діагностика, яка виступає основою для планування ефективної виховної та корекційної роботи. Вона передбачає вивчення рівня сформованості у старшокласників гендерних уявлень, особистісної ідентичності, толерантності до представників іншої статі та гендерної ідентичності, а також дозволяє з'ясувати наявність чи відсутність гендерних стереотипів, дискримінаційних установок, упереджень, «зон ризику» (ділянок психосоціального розвитку, у яких учень може бути вразливим до впливу соціальних стереотипів або зазнавати дискримінації) [26].

Важливим завданням діагностичного етапу є не лише збір інформації, але й усвідомлення самими учнями власних переконань, почуттів і поведінкових моделей. У цьому контексті ефективними можуть бути такі форми роботи, як анкетування, інтерв'ювання, проективні методики,

спостереження за міжособистісною взаємодією учнів у групах, соціометрія. Особливо корисними є авторські опитувальники, спрямовані на виявлення рівня гендерної свідомості, а також психодіагностичні методики, що дозволяють дослідити емоційно-ціннісне ставлення до представників іншої статі, рівень емпатії, схильність до дискримінаційної поведінки.

Результати діагностики дозволяють обґрунтовано спроектувати подальшу психологічну роботу – індивідуальні консультації, групові тренінги, профілактичні заходи тощо.

Консультування учнів також є важливою складовою роботи шкільного психолога у сфері формування гендерної толерантності. У юнацькому віці багато осіб стикаються з внутрішніми суперечностями щодо власної ідентичності, переживають емоційні труднощі, викликані нерозумінням з боку однолітків, упередженим ставленням чи соціальним тиском. У таких випадках фахова психологічна допомога може мати вирішальне значення для збереження психічного благополуччя учня, розвитку його самооцінки, впевненості в собі та формування здорової особистісної ідентичності.

Як зазначає В. Пащук: «...індивідуальні консультації створюють безпечний простір для довірливого спілкування, де учень може висловити свої тривоги та отримати підтримку без осуду» [34]. Під час такого спілкування психолог допомагає усвідомити власні переживання, сформувані позитивне ставлення до себе та інших, подолати почуття ізоляції. Особливої уваги потребують учні, які демонструють ознаки соціальної тривожності, відчуженості, або схильності до самостигматизації на основі гендерних відмінностей.

Слід зазначити, що формування гендерної рівності в шкільному середовищі є не лише завданням психолога, а й результатом злагодженої взаємодії всієї освітньої спільноти. Тому надзвичайно важливою є міждисциплінарна співпраця шкільного психолога з адміністрацією закладу, класними керівниками, вчителями-предметниками, соціальним педагогом та іншими фахівцями. Така взаємодія дозволяє інтегрувати принципи гендерної

рівності у всі напрями навчально-виховного процесу, уникати несвідомого відтворення стереотипів та дискримінаційних практик [31].

В межах міждисциплінарної співпраці психолог може ініціювати та брати участь у розробці корекційно-виховних програм, профілактичних заходів, сценаріїв класних годин, тренінгів для педагогів, спрямованих на підвищення їхньої гендерної чутливості. Крім того, важливим є надання психологічного супроводу вчителям у складних ситуаціях, пов'язаних з конфліктами на ґрунті статевих чи гендерних відмінностей, а також моніторинг стану емоційного клімату в класах з метою запобігання булінгу й виключенню окремих учнів з колективу.

Безпосередня психологічна просвіта учасників освітнього процесу є стратегічним напрямом діяльності шкільного психолога. Така робота охоплює різні цільові аудиторії – учнів, педагогів та батьків, адаптуючи зміст і форми подачі інформації відповідно до вікових, професійних і соціальних особливостей кожної групи.

Для учнів просвіта передбачає ознайомлення з поняттями «гендер», «гендерна рівність», «стереотип», «толерантність», розвиток критичного мислення щодо упереджених уявлень про «чоловіче» й «жіноче», формування емпатії, поваги до інших та вміння вести конструктивний діалог. Ефективними формами її реалізації є тренінги, інтерактивні заняття, рольові ігри, обговорення відео- та медіаконтенту, шкільні проєкти, квести, арт-практики тощо.

Педагогічний колектив залучається до просвіти шляхом проведення методичних семінарів, круглих столів, майстер-класів з гендерної чутливості та профілактики дискримінації. Це сприяє формуванню у вчителів усвідомленого ставлення до гендерної тематики, допомагає уникати відтворення стереотипів у навчальному матеріалі, комунікації з учнями та оцінюванні їхніх досягнень.

Що стосується батьків, просвітницька робота з ними спрямована на формування розуміння важливості рівноправного виховання дітей, уникнення

гендерної упередженості вдома, підтримку дитини у процесі самопізнання. Зустрічі, батьківські конференції, консультації, інформаційні буклети – усе це допомагає залучити батьків до формування гармонійного освітнього простору, в якому кожна дитина відчуває себе прийнятою та цінною [36].

Отже, роль психолога в просвітницькій роботі з питань гендерної рівності та толерантності серед старшокласників є надзвичайно важливою й багатогранною. Його діяльність спрямована не лише на підвищення обізнаності учнів, але й на формування стійких ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на повазі до прав людини, рівності та недискримінації.

Висновки до розділу I

Отже, мета першого розділу дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні психологічних основ просвітницької роботи зі старшокласниками щодо формування гендерної рівності та толерантності. У процесі виконання поставлених завдань було з'ясовано, що гендерна рівність і толерантність є ключовими соціально-психологічними категоріями, які визначають гармонійний розвиток особистості, сприяють формуванню взаємоповаги, партнерства й недискримінаційних стосунків у суспільстві.

Проаналізовано сутність понять «гендерна рівність» і «толерантність» у контексті психологічного просвітництва, що дало змогу розкрити їх значення для становлення соціально зрілої особистості старшокласника. Визначено, що процес формування гендерної культури у старших підлітків ґрунтується на урахуванні вікових та індивідуально-психологічних особливостей, рівня розвитку емоційного інтелекту, ціннісних орієнтацій та соціального досвіду.

З'ясовано, що шкільний психолог відіграє провідну роль у реалізації гендерного просвітництва, адже саме він забезпечує психологічну підтримку учнів, сприяє формуванню толерантних установок і створює безпечне освітнє середовище, вільне від упереджень і стереотипів. Через діагностичну,

консультативну та профілактично-просвітницьку діяльність психолог формує у школярів усвідомлене ставлення до питань рівності статей, взаємоповаги та прийняття інших.

Таким чином, теоретичний аналіз підтверджує, що психологічне просвітництво є важливою складовою формування гендерної рівності й толерантності серед старшокласників, оскільки воно забезпечує розвиток критичного мислення, емпатії, соціальної відповідальності та культури взаємодії у сучасному суспільстві.

Розділ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Обґрунтування програми емпіричного дослідження

З метою вивчення рівня сформованості у старшокласників уявлень про гендерну рівність, виявлення наявних гендерних стереотипів, а також толерантності до різноманітних форм сімейних, соціальних і професійних ролей чоловіків і жінок на базі Криворізького ліцею академічного спрямування «Міжнародні перспективи» КМР було проведене емпіричне дослідження.

Його актуальність зумовлена необхідністю формування у молоді гендернокоректного світогляду, подолання стереотипних уявлень про ролі чоловіка і жінки в сучасному суспільстві, що має значення для особистісного розвитку, гармонійної соціалізації та побудови рівноправних стосунків.

Особливо значущим для дослідження питань гендерної рівності та формування толерантного ставлення до гендерних ролей є старший шкільний вік (15–17 років), адже саме в цьому віковому періоді відбувається активне становлення світогляду, формування системи цінностей, моральних норм і моделей соціальної поведінки.

Учні старших класів уже здатні до абстрактного мислення, критичного осмислення суспільних явищ, порівняння власних поглядів з позицією інших. Саме у цьому віці молода людина починає замислюватися над власним майбутнім – професійним, особистим, сімейним – і відповідно оцінює власні можливості та перспективи з огляду на наявні соціальні установки.

Крім того, старшокласники все активніше залучаються до соціального життя, вступають у перші значущі міжособистісні стосунки, пробують себе в різних ролях, тому саме в цей період є високою ймовірність засвоєння або, навпаки, критичного переосмислення гендерних стереотипів, які нав'язуються родиною, школою, медіа або культурним середовищем. Надзвичайно важливо саме на цьому етапі підтримати процес усвідомлення і прийняття принципів рівноправності, поваги до «іншості» та відкритості до діалогу.

Дослідження передбачало послідовну реалізацію чотирьох етапів:

- 1) Підготовчий етап – відбір учасників, розробка та вибір діагностичного інструментарію;
- 2) Констатувальний етап – безпосереднє проведення діагностування з метою виявлення домінантних поглядів старшокласників на питання гендерної рівності та ролі жінки і чоловіка в сучасному суспільстві;
- 3) Аналітико-інтерпретаційний етап – обробка результатів, кількісний та якісний аналіз відповідей, інтерпретація отриманих даних;
- 4) Практичний етап – розробка програми з розвитку гендерної рівності та толерантності у старшокласників, а також методичних рекомендацій для психологів та педагогів щодо організації просвітницької роботи з гендерної рівності та толерантності.

Відповідно до цілей і завдань дослідження була сформована експериментальна група, до складу якої увійшли 45 учнів 10–11 класів загальноосвітньої школи. Учасники віком від 15 до 17 років представляли різні за інтересами, рівнем успішності та соціальною активністю підліткові групи, що забезпечило різноманітність у поглядах і досвіді.

Формування вибірки здійснювалося з урахуванням принципу добровільності участі, тобто жоден учень не був примушений брати участь у дослідженні. Усі учасники були попередньо поінформовані про тематику програми, її тривалість, мету та формат роботи. Також було забезпечено дотримання принципу анонімності та конфіденційності – жодна особиста інформація не фіксувалася у відкритому вигляді, а результати не прив'язувалися до конкретних осіб.

До складу групи увійшли 23 дівчини та 22 хлопці, що дало можливість дослідити вплив просвітницької програми з урахуванням гендерного балансу та оцінити реакцію представників обох статей на запропоновані теми.

Для збору емпіричних даних було використано:

- авторську анкету «Гендерні стереотипи сучасної молоді» (Додаток А),
- модифікований варіант опитувальника Л.М. Ожигової (Додаток Б), – модифіковану методику «Рисунок людини».

Охарактеризуємо діагностичний інструментарій більш детально.

1) Авторська анкета «Гендерні стереотипи сучасної молоді» складається з 15 запитань відкритого та закритого типу, спрямованих на з'ясування:

- життєвих пріоритетів;
- уявлень про сімейні ролі;
- ставлення до побутового розподілу обов'язків;
- бачення ідеального чоловіка та жінки;
- особистісних цінностей і соціальних упереджень;
- готовності до міжгендерної взаємодії на основі рівноправ'я; – ставлення до гендерної толерантності.

Анкета була побудована таким чином, щоб максимально уникати навідних питань, забезпечити свободу відповідей та виявити реальні установки, а не соціально бажані відповіді.

Анкетування було проведене упродовж двох навчальних тижнів в умовах звичного шкільного середовища – на класних годинах, з дозволу адміністрації закладу освіти. Учні мали достатньо часу (до 25 хвилин), щоб уважно

ознайомитися з питаннями та надати чесні й обдумані відповіді. Участь у дослідженні була добровільною, учням було гарантовано анонімність, що, сприяло зниженню рівня тривожності та підвищенню щирості відповідей.

Під час заповнення анкет дослідник не давав жодних підказок, аби не впливати на формування думок і не порушити об'єктивність результатів. Усі учасники мали однакові умови виконання завдання.

Обробка результатів анкетування здійснювалася шляхом якісного та кількісного аналізу відповідей. Для закритих питань проводився підрахунок частоти обрання кожного варіанта відповіді з подальшим відображенням у відсотковому співвідношенні. Відкриті відповіді аналізувалися з використанням методу контент-аналізу з метою виявлення типових суджень, повторюваних формулювань та прихованих установок. Такий підхід дав змогу не лише кількісно зафіксувати наявність певних стереотипів, а й розкрити їх змістове наповнення.

2) Модифікований варіант опитувальника Л.М. Ожигової був спрямований на вивчення особливостей гендерної ідентичності респондентів, зокрема ставлення до гендерних ролей, особистісних якостей і цінностей, притаманних хлопцям і дівчатам.

Для забезпечення достовірності результатів учням гарантується анонімність, а завдання подається у формі власного висловлювання без оцінювання правильності чи стилістичної досконалості. Тривалість виконання завдання становить приблизно 15–20 хвилин.

Отримані відповіді підлягають контент-аналізу за певними смисловими категоріями, розробленими Л.М. Ожиговою: маскуліність, фемінність, цінності, ставлення до себе, ідентичність. Кожна категорія включає кілька показників (наприклад, відповідальність, доброзичливість, емпатія, рішучість, самоповага, активність тощо). Фіксується частота прояву певних характеристик у самоописі кожного учня, далі підраховується кількість проявів кожного показника в тексті самоопису і розраховується середній показник для кожної категорії. Рівень вираженості показників визначався за наступною

шкалою: 0 – 1.0 бал – низький, 1.1 – 2.0 бали – помірний, 2.1 – 3.0 бали – високий.

3) Модифікована методика «Рисунок людини» використовувалася з метою дослідження особливостей уявлень підлітків про гендерні ролі, а також для виявлення психологічних аспектів ставлення до чоловіків і жінок у контексті уявлень про успіх, соціальний статус, професійну реалізацію та зовнішній вигляд. За допомогою цієї методики можна було визначити, як випробувані розуміють поняття «успішності» в контексті статевої належності, які риси вони приписують чоловікам і жінкам, а також простежити можливі прояви гендерних стереотипів.

Дослідження проводилося в груповій формі у спокійній, доброзичливій атмосфері, без емоційного напруження. Кожному учаснику пропонувалося два аркуші білого паперу формату А4 і набір олівців. Інструкція подавалася у наступній формі: «Намалюйте успішну жінку (дівчину) – повністю, цілком. Постарайтеся намалювати якомога краще – так, як ви вмієте. Після завершення малюнка намалюйте на іншому аркуші чоловіка (юнака), теж успішного». Обмеження у часі не встановлювалося, проте середній час виконання становив 15–20 хвилин.

Інтерпретація малюнків здійснювалася за принципами проективного аналізу, з урахуванням змістових, композиційних і символічних характеристик зображень. Оцінювалися такі показники, як: загальний образ (пози, одяг, елементи діяльності, атрибути успіху – портфель, книги, гроші, будівлі тощо); пропорції та деталі тіла (вираження обличчя, наявність усмішки, вираз очей, положення рук – символ активності чи пасивності); оточення (предмети, середовище, символи, що відображають соціальний статус чи професію); гендерна символіка (кольори, стиль одягу, емоційний фон, ступінь ідеалізації образу); розташування на аркуші (у центрі, зліва чи справа, розмір фігури – як показник значущості образу для випробуваного).

Кожен малюнок аналізувався окремо, а потім проводилося порівняння двох зображень – чоловічого та жіночого образів. Це дозволяло виявити, наскільки рівноцінними чи контрастними є уявлення досліджуваного про успішного чоловіка та успішну жінку.

3.2. Аналіз результатів дослідження

В ході аналізу питання анкети були проаналізовані і скомпоновані в 10 основних напрямків:

1. Життєва перспектива
2. Призначення жінки
3. Хто має забезпечувати родину
4. Стосунки з людиною, що має дитину
5. Чи пробачити зраду
6. Самотня жінка і дитина
7. Причини розлучення
8. Суто жіночі обов'язки
9. Шанси професійного зростання
10. Керівник за статтю

Структура даних, отриманих за кожним напрямком наведена у табл. 2.1. і гістограмі (Рис.2.1)

Таблиця 2.1.

Дані анкетування (%)

№	Питання	Усього відповідей	Відповіді		
			Варіант 1 %	Варіант 2 %	Варіант 3 %
1	Життєва перспектива	45	26,7	22,2	51,1
2	Призначення жінки	45	40,0	44,4	15,6
3	Хто має забезпечувати родину	45	11,1	77,8	11,1
4	Стосунки з людиною, що має дитину	45	44,4	33,3	22,2
5	Чи пробачити зраду	45	13,3	77,8	8,9
6	Самотня жінка і дитина	45	22,2	44,4	33,3

7	Причини розлучення	45	51,3	48,7	0
8	Суто жіночі обов'язки	45	22,2	33,3	44,4
9	Шанси професійного зростання	45	44,4	22,2	33,3
10	Керівник за статтю	45	11,1	33,3	55,6

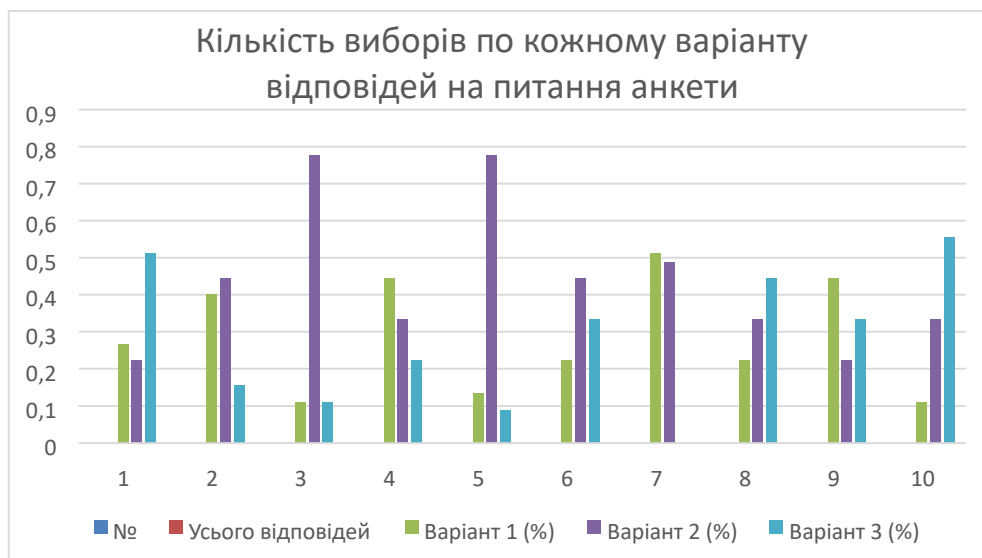

Рис.2.1. Кількість виборів по кожному варіанту відповідей

Нижче детально проаналізуємо відповіді на кожне питання анкети.

За напрямом «Життєва перспектива» старшокласники дали наступні відповіді: робота та кар'єра – 26,7%, створення родини – 22,2%, і робота, і родина – 51,1% (Рис.2.2.)

Рис.2.2. «Життєва перспектива»

Отже, понад половина опитаних вважає важливими обидві сфери – сім'ю і кар'єру, що свідчить про усвідомлення потреби в життєвому балансі.

У відповіді на питання щодо призначення жінки, суспільна думка розділена майже порівну. Певна частина молоді все ще орієнтується на традиційні уявлення про роль жінки, 40% респондентів вважають, що роль жінки – родина, чоловік, діти, 15,6% – сумніваються в цьому, 44,4% – дали відповідь «ні» (Рис.2.3.).

Рис.2.3. «Призначення жінки»

Щодо питання «Хто має забезпечувати родину?» – абсолютна більшість респондентів 77,8% вважає фінансове забезпечення сім'ї спільною відповідальністю. На чоловіка цю відповідальність покладають лише 11,1% опитуваних, 11,1% респондентів не визначилися в цьому питанні (Рис.2.4.).

Рис.2.4. «Хто має забезпечувати родину»

Майже половина опитуваних старшокласників демонструє толерантність до нетрадиційних моделей родини. На питання: «Чи змогли б будувати стосунки з людиною, яка має дитину?» – 44,4% відповіли – «так», 33,3% – «ні», 22,2% – «важко сказати» (Рис.2.5).

Рис.2.5. «Чи змогли б будувати стосунки з людиною, яка має дитину?»

Аналіз анкети показав, що більшість старшокласників – 77,8%, вважає зраду неприйнятною. Молодь орієнтується на вірність і емоційну стабільність у стосунках. При цьому 13,3% респондентів готові пробачити, а 8,9% не визначились щодо цього (Рис.2.6).

Рис.2.6. «Чи пробачили б зраду?»

Майже половина респондентів демонструє неоднозначне або консервативне ставлення до ідеї материнства «для себе»: позитивне ставлення –22,2%, негативне – 44,4%, нейтральне – 33,3% (Рис.2.7).

Рис.2.7. «Самотня жінка і дитина»

Серед причин розлучення (множинний вибір, $n=78$ відповідей) респондент зазначали: фізичне, психологічне, економічне насильство, зраду, шкідливі звички. Молодь здебільшого орієнтована на моральну та фізичну безпеку як основи для подружжя.

Щодо переліку «суто жіночих обов'язків», то найбільшу кількість виборів отримали: підтримання чистоти й затишку, приготування їжі, виховання дітей. Проте 44,4% опитуваних вказали, що жоден з перелічених

обов'язків не є суто жіночим. Це свідчить про поступовий відхід від гендерних шаблонів у побуті.

На питання про «Шанси професійного зростання» були отримані наступні відповіді:

- шанси не рівні – 44,4%
- шанси рівні – 22,2%
- важко відповісти – 33,3% (Рис.2.8.).

Отже, майже половина старшокласників вказує на наявність гендерної нерівності у сфері праці.

Рис.2.8. «Шанси професійного зростання»

Позитивним є те, що понад половина респондентів не вбачає різниці за гендером у питаннях лідерства. На питання про «Переваги керівника за статтю» 55,6% відповіли – «не бачу різниці», 11,1% – надали перевагу жінці, 33,3 – чоловіку (Рис.2.9).

Рис.2.9. «Переваги керівника за статтю»

Аналіз відповідей на питання «Хто має більше шансів отримати високооплачувану роботу?» показав, що стереотип про переваги чоловіків на ринку праці досі зберігається у свідомості більшості. Так, 55,6% респондентів зазначили – «чоловіки», 22,2% – «жінки», 22,2% – «немає різниці» (Рис.2.10).

Рис.2.10. «Хто має більше шансів отримати високооплачувану роботу?»

В питанні працювати чи займатись домом, більшість молоді орієнтована на активну соціальну та професійну самореалізацію. Якщо б можна було не працювати, а займатись домом:

- тільки 26,7% відповіли – «так»,
- 55,6% – «ні»,
- 17,8% – «важко сказати (Рис.2.11.).

Рис.2.11. «Працювати чи займатись домом»

Аналізуючи погляди опитуваних щодо питання «Успіх і стать» ми побачили, що частина старшокласників визнає, що суспільство ще дотримується гендерних стандартів успішності:

- так, пов'язано зі статтю – відповіли 33,3%,
- ні – 44,4%,
- важко сказати – 22,2% (Рис.2.12).

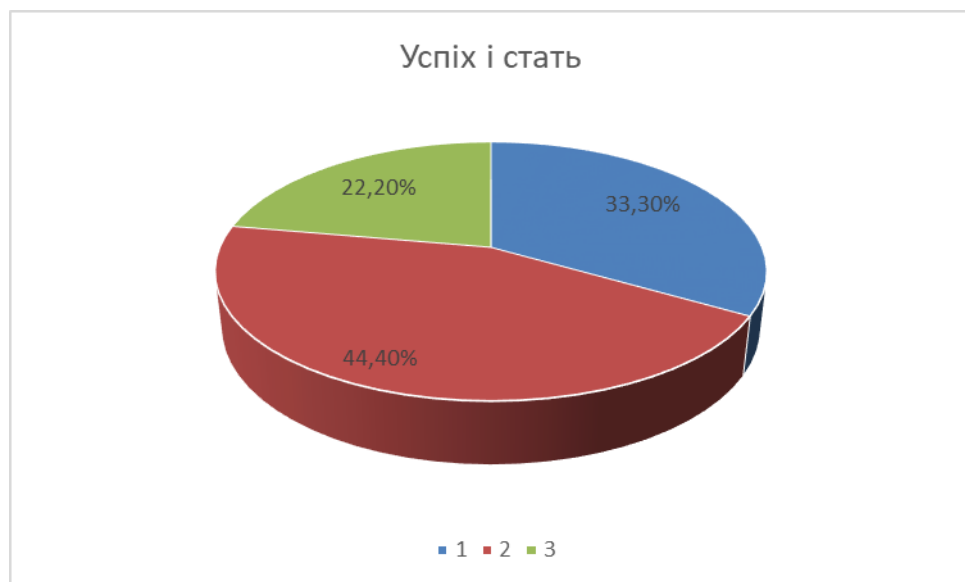

Рис.2.12. «Успіх і стать»

Щодо переліку рис ідеального чоловіка та жінки опитувані віднесли:

- спільні риси: розум, доброта, відповідальність, турботливість, вірність, фінансова незалежність,

- типові для жінки: лагідність, емоційність, вміння вести господарство,
- типові для чоловіка: рішучість, хоробрість, амбітність, надійність. Хоча частина стереотипних рис ще домінує, загалом помітна тенденція до переосмислення ідеалів незалежно від статі.

Отже, проведене анкетування засвідчило наявність як традиційних, так і прогресивних поглядів у молоді щодо гендерних ролей. Помітна позитивна тенденція до прийняття гендерної рівності в сімейному житті, професійній діяльності та побуті, хоча певні стереотипи залишаються доволі стійкими.

Результати проведення модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Дані модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової
(середні показники)**

№	Показник	Середній бал		Загальний середній показник	Інтерпретація
		дівчата	хлопці		
I. Маскулінність					
1	Авторитарна маскулінність Схильність до домінування, контролю	1,2	2,3	1,75	Виражена у хлопців, помірна у дівчат
2	Неавторитарна маскулінність Відповідальність, рішучість	1,9	2,5	2,2	Висока в обох груп
3	Чоловічий кодекс честі. Справедливість, гідність	2,2	2,4	2,3	Високий рівень у всіх
4	Герой (прийняття труднощів). Готовність долати перешкоди	1,7	2,4	2,05	Вищий у хлопців
5	Антигерой (уникнення труднощів). Пасивність, уникання зусиль	1,4	1,1	1,25	Низький рівень, не домінує
II. Фемінність					
6	Дружелюбність Доброзичливість, турбота	2,6	1,8	2,2	Вище у дівчат
7	Емпатія. Співчуття, розуміння інших	2,7	2,0	2,35	Висока у дівчат

8	Пасивність. Сором'язливість, залежність	1,8	1,3	1,55	Помірна у дівчат
III. Цінності					
9	Сімейні цінності. Орієнтація на сім'ю, турботу	2,8	2,1	2,45	Домінує у дівчат
10	Соціальні цінності Дружба, взаємодопомога	2,6	2,3	2,45	Високий рівень
11	Матеріальні цінності. Добробут, успіх, престиж	1,9	2,5	2,2	Переважають у хлопців
IV. Ставлення до себе					
12	Позитивне ставлення до себе. Самоповага, впевненість	2,4	2,6	2,5	Високе у всіх
13	Критичність Самоаналіз, рефлексія	2,3	1,9	2,1	Вище у дівчат
14	Оптимізм Радість, впевненість, надія	2,5	2,4	2,45	Стабільно високий
V. Ідентичність					
15	Его-індекс Частота вживання «Я»	2,2	2,3	2,25	Помірно виражена «Я»-позиція
16	Суб'єктність Активність, ініціативність	2,1	2,5	2,3	Вища у хлопців
17	Об'єктність. Пасивна позиція	1,5	1,3	1,4	Слабо виражена

Отже, у результаті контент-аналізу самоописів старшокласників (n=45) встановлено, що:

- дівчата мають вищі показники фемінності, емпатії, соціальних і сімейних цінностей;
- хлопці демонструють більш виражені риси маскулінності, суб'єктності, рішучості;
- у більшості респондентів спостерігається високий рівень позитивного ставлення до себе та оптимізму.

В таблиці 2.3. та гістограмі (Рис. 2.13.) наведено рівень сформованості гендерної ідентичності респондентів.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості гендерної ідентичності старшокласників за результатами модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової

Рівень	Кількість респондентів	%	Характеристика рівня
Високий	14	31,1%	Досліджувані демонструють усвідомлене прийняття власної гендерної ролі, толерантне ставлення до представників іншої статі, відсутність жорстких стереотипів. У самоописах переважають риси впевненості, відповідальності, емпатії.
Середній	22	48,9%	Досліджувані мають загальні уявлення про гендерну рівність, однак у самоописах частково проявляються традиційні уявлення про «жіночі» й «чоловічі» ролі. Водночас респонденти демонструють доброзичливе ставлення до представників протилежної статі.
Низький	9	20	У відповідях простежуються виражені гендерні стереотипи, схильність до поділу професій і рис характеру за статевою ознакою, відсутнє розуміння рівноправності.
Разом	45	100%	-

Рис. 2.13. Рівні сформованості гендерної ідентичності

Отже, аналіз результатів опитувальника продемонстрував, що більшість старшокласників (48,9 %) мають середній рівень сформованості гендерної ідентичності. Вони загалом усвідомлюють значення рівності статей, однак ще схильні до відтворення певних стереотипів щодо соціальних ролей чоловіків і жінок.

Близько третини досліджуваних (31,1 %) продемонстрували високий рівень сформованості гендерної свідомості, що виявлялося у зрілому ставленні до питань рівності, емпатії, визнанні цінності кожної людини незалежно від статі.

Низький рівень спостерігався у 20 % опитаних, для яких характерні традиційні погляди на ролі статей.

Аналіз «Рисунків людини» показав наступне.

1. За показником «Загальний образ (пози, одяг, елементи діяльності, атрибути успіху), в більшості малюнків (приблизно 70 % робіт) успішні чоловіки зображувалися в активних позах – стоячи, з випрямленою поставою, часто з портфелем, книгою, у діловому костюмі. Це свідчить про сприйняття чоловіка як людини діяльної, орієнтованої на професійні досягнення.

Жіночі образи в частини респондентів (приблизно 60 %) мали переважно естетичний або соціально-комунікативний акцент: жінки зображалися у гарному одязі, з охайною зачіскою, іноді з квітами або дітьми, що відображає традиційне бачення жіночої ролі. Водночас близько 30 % малюнків демонстрували образ сучасної, самодостатньої жінки – із ноутбуком, сидячи за робочим столом, за кермом авто, що свідчить про тенденцію до зміни стереотипних уявлень.

2. За показником «Пропорції та деталі тіла» чоловічі постаті найчастіше були зображені більш масштабно, із чітко окресленими руками (символ дії, сили, контролю), тоді як жіночі фігури – меншими за розміром, з виразними деталями обличчя або зачіски, що вказує на акцент на зовнішній привабливості та емоційності. Вираз обличчя в більшості малюнків був

позитивним: посмішка, відкритий погляд, що говорить про позитивне ставлення учнів до понять «успіху» і «самореалізації».

3. За показником «Оточення» (предмети, середовище, символи статусу чи професії) – в малюнках хлопців переважали елементи, пов'язані з кар'єрою: будівлі, автомобілі, офіси, спортивні атрибути. Це свідчить про орієнтацію на зовнішні, соціально престижні критерії успіху.

У малюнках дівчат переважали соціально-комунікативні або естетичні елементи – книги, квіти, сімейні символи, сцена, аудиторія. Це вказує на прагнення гармонії, самовираження та визнання у соціальному середовищі. Проте у частини дівчат (приблизно 25 %) спостерігалися образи професійної реалізації – лікар, журналістка, науковиця, що свідчить про поступове розширення уявлень про жіночу успішність.

4. За показником «Гендерна символіка» (кольори, стиль одягу, емоційний фон, ступінь ідеалізації образу) – чоловічі образи часто виконані у стриманих кольорах (сірий, синій, чорний), що символізує раціональність, впевненість, стабільність. Натомість жіночі зображення вирізнялися яскравішими відтінками (рожевий, жовтий, червоний), які асоціюються з емоційністю, життєрадісністю, теплотою.

Високий рівень ідеалізації жіночих образів (вишуканість, краса, досконалість зовнішності) спостерігався у понад 40 % малюнків, що підтверджує вплив культурних стереотипів на уявлення підлітків. Водночас у 20 % робіт обидва образи були зображені рівноцінно, без акценту на статевих відмінностях.

5. За показником «Розташування фігури на аркуші» – у 65 % малюнків чоловіча фігура займала центральне положення або більшу площу аркуша, що вказує на сприйняття чоловіка як домінантного суб'єкта соціальної активності. Жіночі постаті частіше розміщувалися праворуч або ліворуч, іноді нижче, що можна трактувати як прояв традиційної ієрархії «чоловік – лідер, жінка – підтримка».

Однак у близько 25 % робіт обидві фігури були розташовані симетрично, що свідчить про більш гармонійні, егалітарні (рівноправні) уявлення про успішність.

Отже, аналіз малюнків показав, що більшість старшокласників мають помірно стереотипізовані уявлення про успіх чоловіків і жінок, проте спостерігається тенденція до зміни традиційних установок на більш рівноправні, сучасні. Хлопці частіше підкреслювали силу, досягнення та статус, тоді як дівчата – соціальну взаємодію, гармонію та самореалізацію.

Висновки до розділу II

Отже, мета другого розділу дослідження полягала у вивченні рівня сформованості гендерних установок і толерантності у старшокласників, виявленні наявних стереотипів щодо ролей чоловіків і жінок, а також у визначенні напрямів подальшої психологічно-просвітницької роботи.

У процесі реалізації визначених завдань була сформована методологія та проведено емпіричне дослідження, що включало використання авторської анкети «Гендерні стереотипи сучасної молоді», модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової та методики «Рисунок людини».

Отримані результати показали, що більшість старшокласників демонструють позитивне ставлення до принципів гендерної рівності, визнаючи рівні можливості чоловіків і жінок у професійній діяльності, сімейних обов'язках та суспільному житті. Водночас виявлено наявність часткових стереотипних уявлень, зокрема щодо лідерських якостей, емоційності та розподілу побутових функцій, що свідчить про суперечливість гендерних переконань сучасної молоді.

З'ясовано, що рівень гендерної толерантності серед опитаних є в цілому достатнім: учні схильні до прийняття різноманітності у поглядах, поведінці та соціальних ролях, хоча іноді відчують вплив традиційних соціокультурних моделей. Особливо помітною є тенденція до більшого прийняття гендерної рівності серед дівчат, тоді як хлопці частіше демонструють орієнтацію на усталені гендерні норми.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що процес формування гендерної культури у старшокласників перебуває на етапі активного розвитку. Незважаючи на позитивні зрушення у сприйнятті ідей рівності, важливим залишається завдання системного психологічного просвітництва, спрямованого на подолання стереотипів, розвиток емпатії, взаємоповаги та толерантного ставлення до гендерної різноманітності.

РОЗДІЛ III

АПРОБАЦІЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ПРОГРАМИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ З РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Теоретичне обґрунтування умов ефективного психологічного просвітництва з гендерної рівності та толерантності

Психологічне просвітництво як форма цілеспрямованого впливу на свідомість учнів є дієвим засобом формування соціально важливих установок, зокрема щодо гендерної рівності та толерантного ставлення до інших.

Як зазначає Н.Куравська: «Просвітницька діяльність може реалізовуватися у двох основних напрямках:

- безпосередня робота (в нашому випадку з учнями), –
- просвітництво цільової аудиторії» [25, с. 43-44].

В роботі зі старшокласниками безпосередня робота реалізується у формі інтерактивних лекцій та міні-семінарів, під час яких учні знайомляться з поняттями гендерної рівності, стереотипів, толерантності та прав людини; тренінгів та психологічних ігор, що моделюють життєві ситуації; круглих столів, дискусій; а також онлайн-курсів або вебінарів.

Просвітництво цільової аудиторії серед шкільного середовища та громади допомагає старшокласникам не лише отримати знання, але й навчитися передавати їх іншим. З цією метою використовуються: проєкти та акції учнів, спрямовані на популяризацію принципів рівності (наприклад, організація флешмобів, створення шкільних «днів толерантності», проведення інформаційних кампаній у соцмережах); залучення старшокласників як «молодих тренерів» для молодших школярів; волонтерські ініціативи – створення шкільних клубів рівності або проведення просвітницьких заходів для батьків та місцевої громади; аналіз медіа та соціальних мереж тощо [4; 20; 27 та ін.].

З точки зору В. Кравець та ін., успішна реалізація психологічного просвітництва потребує врахування комплексу чинників: вікових особливостей старшокласників, специфіки їхнього соціального середовища, готовності до рефлексії та діалогу, а також професійної компетентності тих, хто проводить просвітницьку роботу [23].

Огляд педагогічних, психологічних та соціальних факторів, які сприяють формуванню свідомого ставлення до гендерних ролей і взаємоповаги дозволив

виокремити низку умов ефективного психологічного просвітництва старшокласників.

Так, Т. Говорун зазначає, що однією з основних умов є вікова відповідність і психологічна готовність учнів. Старшокласники (школярі віком 15–17 років) перебувають на етапі, що характеризується активним формуванням світогляду, особистісної ідентичності та системи моральноетичних цінностей.

Особи цього віку здатні до абстрактного мислення, аналізу суспільних явищ, саморефлексії, критичного переосмислення соціальних норм. Водночас вони чутливо реагують на несправедливість, прагнуть самоствердитися, часто ставлять запитання про місце людини в суспільстві, рівність можливостей і свободу вибору. Саме ці психологічні риси створюють сприятливі умови для проведення просвітницької роботи з гендерної рівності та толерантності [10].

Однією з ключових умов ефективного психологічного просвітництва, з позиції, Д. Цокур, І.Іванової, є безпечне і толерантне освітнє середовище, тобто створення простору, в якому учні можуть відкрито висловлювати свої думки, ділитися переживаннями та досвідом без страху бути осміяними, осудженими або знеціненими [46].

На думку О. Поліщук, незамінними в роботі з темами гендерної рівності та толерантності є інтерактивні методи, оскільки вони дають змогу не просто передати інформацію, а залучити учнів до активної участі, рефлексії й особистісного досвіду [36].

Успішне впровадження роботи з розвитку гендерної рівності та толерантності значною мірою залежить від професійної та особистісної готовності фахівців, які її реалізують. Педагоги та шкільні психологи повинні мати глибокі знання в галузі вікової психології підлітків, розуміти специфіку їхнього мислення, емоційних реакцій, сприйняття соціальної інформації. Водночас надзвичайно важливою є обізнаність у питаннях гендерної рівності, соціальної справедливості, прав людини та вміння пояснювати ці складні поняття доступною й зрозумілою мовою [20].

В.Кравець, Н. Новікова, Н. Осухова, Т. Репнова та ін. вважають, що ефективна просвітницька робота з питань гендерної рівності та толерантності передбачає не лише проведення окремих занять чи тренінгів, а й системне впровадження цих тем у загальноосвітній простір школи. Гендерна освіта має стати частиною виховної стратегії навчального закладу – бути присутньою в позакласній роботі, у змісті уроків громадянської освіти, літератури, історії, основ права та ін. Така інтеграція дозволяє учням краще усвідомити актуальність теми, побачити її у різних аспектах життя та сформувати стійке ціннісне ставлення до принципів рівності й поваги [6; 23].

Крім того, важливо забезпечити послідовність і єдність впливів на учнів з боку школи та родини. Досвід показує, що позитивний ефект просвітницьких заходів значно підсилюється, коли батьки також залучені до обговорення тем, розуміють їхню важливість та не суперечать їм у домашньому середовищі. З цією метою доцільно проводити інформаційні зустрічі, консультації, надавати батькам методичні матеріали, буклети або онлайн-ресурси для самостійного ознайомлення [22].

Однією з найважливіших умов ефективного просвітництва є врахування культурних особливостей та соціальних реалій, у яких живуть українські підлітки. Теми гендерної рівності та толерантності повинні бути подані не як абстрактні чи «чужі» ідеї, а як такі, що безпосередньо стосуються повсякденного життя молоді, української історії, права та культури. Для цього доцільно використовувати приклади з національного досвіду, українських громадських ініціатив, змін у законодавстві, а також посилатися на цінності, які вже закладені в Конституції України та міжнародних зобов'язаннях держави [23].

У контексті реалізації зазначених умов ефективного психологічного просвітництва надзвичайно важливим є залучення сучасних освітніх програм, онлайн-курсів і тренінгів, спрямованих на формування гендерної культури, підвищення рівня обізнаності молоді та педагогів у питаннях рівності, недискримінації та толерантності.

Так, портал «Дія» пропонує освітній серіал для підлітків «Базові знання про гендер: новий освітній серіал» [3].

Метою освітнього серіалу є формування в підлітків усвідомленого та поважного ставлення до себе та інших, а також розвиток базових знань про права, рівність і безпеку у взаєминах. Проєкт покликаний допомогти молоді зрозуміти, чому важливо приймати власну індивідуальність, поважати особисті кордони інших, уміти розпізнавати різні форми насильства – від маніпуляцій і принижень до психологічного тиску чи фізичної агресії. Окрему увагу приділено навчанню підлітків, як захищати свої права, реагувати на прояви дискримінації та своєчасно звертатися по допомогу до дорослих або компетентних служб.

Серіал складається з десяти коротких і змістовних епізодів, у яких ведучі Наті Гресько та Влад Болсун у доступній формі пояснюють складні соціальнопсихологічні теми, використовуючи життєві ситуації, приклади та діалоги. Головні акценти зроблено на реальних проблемах, з якими стикаються сучасні підлітки: поділ на «дівчачі» та «хлопчачі» заняття, булінг за зовнішністю, стереотипи у виборі професії, шантаж приватними фото, а також упереджене ставлення до нестандартних інтересів чи поведінки.

Серіал не лише інформує, а й виконує профілактичну та виховну функцію – сприяє формуванню в молоді емпатії, толерантності, гендерної чутливості та відповідальної поведінки в соціумі й онлайн-просторі.

Ще одним засобом психологічного просвітництва є онлайн-курс «Жінки та чоловіки: гендер для всіх» [28], створений Тамарою Марценюк, який є унікальним освітнім ресурсом, спрямованим на підвищення рівня гендерної обізнаності та формування толерантного мислення у суспільстві. Він допомагає слухачам зрозуміти сутність понять «гендер», «рівність», «дискримінація» та «соціальні ролі», а також навчає розрізняти гендерні стереотипи й аналізувати їхній вплив на життя людини. Для старшокласників цей курс є цінною можливістю розширити світогляд, сформувати критичне

мислення та усвідомити важливість рівних можливостей для чоловіків і жінок у сучасному світі.

Його особливістю є доступність і практична спрямованість. Матеріали подані у зрозумілій формі через відеолекції, дискусії та інтерактивні завдання, що робить процес навчання цікавим і наближеним до життєвих ситуацій. Старшокласники можуть не лише ознайомитися з науковими підходами до проблеми гендерної рівності, а й навчитися застосовувати ці знання в щоденному спілкуванні, у шкільному колективі, соціальних мережах і майбутній професійній діяльності.

Курс складається з двох рівнів – базового та експертного, що дозволяє адаптувати навчання під індивідуальні потреби. Базовий рівень орієнтований на широку аудиторію, зокрема школярів і студентів, які лише починають знайомство з гендерною тематикою. Він допомагає усвідомити, чому рівність і недискримінація є необхідними умовами розвитку демократичного суспільства. Експертний рівень містить більш глибокий аналіз соціальних процесів, що буде корисним для тих, хто планує надалі займатися дослідженнями або громадською діяльністю у сфері прав людини.

«Путівник для освітян: формування гендерно чутливого простору в школі» [44] – це сучасний методичний посібник, підготовлений командою досвідчених фахівців у галузі освіти, прав людини та гендерної рівності. Серед авторів видання – Олександр Войтенко, педагог із багаторічним досвідом роботи в школі, експерт з освіти у сфері прав людини, недискримінації та гендерної рівності, співавтор багатьох методичних матеріалів із громадянської освіти; Олександра Козорог, вчителька-методистка, експертка з прав людини, гендерних питань та громадянської освіти, керівниця освітнього департаменту Української Гельсінської спілки з прав людини. До створення посібника також долучилися фахівці програми USAID «Мріємо та діємо» та організації IREX – Юрій Чумак, тренер з прав людини та координатор програм; Валентина

Балбекова, радниця з питань гендерної рівності та соціальної інклюзії; Світлана Дроботенко, спеціалістка з формальної освіти; Любов Квасюк, керівниця освітніх програм.

Путівник виступає методичною «скарбничкою» для педагогів, адміністрацій шкіл, психологів, соціальних педагогів і всіх, хто прагне створити безпечне, толерантне та інклюзивне освітнє середовище. У ньому зібрано адаптовані практичні вправи, інтерактивні методики, тренінгові сценарії та рекомендації для роботи з різними учасниками освітнього процесу – учнями, батьками, педагогічними колективами та представниками місцевих громад.

Застосування цих методичних матеріалів сприяє усвідомленню проблеми гендерних стереотипів, розвитку критичного мислення та формуванню поваги до різноманіття. Путівник допомагає шкільній спільноті будувати освітній простір, заснований на принципах рівності, взаємоповаги та недискримінації, де кожна дитина – незалежно від статі – має змогу реалізувати власний потенціал, відчувати безпеку та підтримку.

Крім того, посібник є дієвим інструментом для налагодження системної роботи з упровадження гендерно орієнтованого підходу у закладах освіти. Він пропонує конкретні кроки щодо інтеграції гендерної тематики в навчальні програми, виховну роботу, шкільні політики та співпрацю з громадою. Таким чином, Путівник не лише інформує, а й надихає освітян до створення сучасної, справедливої та чутливої школи, де кожен учень і кожна учениця відчують свою цінність і рівні можливості для розвитку.

3.2. Програма просвітницької роботи з формування уявлень про гендерну рівність та толерантність

В процесі дослідження було розроблено макет програми з організації просвітницької роботи з гендерної рівності та толерантності серед старшокласників, а також окреслено методичні рекомендації для психологів та педагогів щодо її реалізації.

Пояснювальна записка

В умовах сучасного суспільства, що орієнтується на демократичні цінності, питання формування гендерної рівності та толерантності набуває особливої актуальності

Представлена нижче програма спрямована на формування в учнів старшої школи усвідомленого ставлення до гендерної рівності, подолання стереотипів, розвиток навичок ненасильницької комунікації та поваги до різних точок зору.

Мета програми: сприяти формуванню у старшокласників свідомого ставлення до принципів гендерної рівності та толерантної поведінки через залучення до систематичної психологічної просвітницької роботи.

Завдання програми:

1.Сформувати базові знання учнів про поняття «гендер», «гендерна рівність», «дискримінація», «толерантність».

2.Ознайомити з основними гендерними стереотипами та їхнім впливом на поведінку та сприйняття інших.

3.Розвивати емоційну чутливість, емпатію, здатність до співпереживання.

4.Формувати вміння конструктивно вирішувати конфлікти та спілкуватися без упереджень.

5.Залучити учнів до рефлексії власних переконань і поведінкових моделей.

Цільова аудиторія: учні 10-11 класів закладів загальної середньої освіти.

Термін реалізації програми: 2 місяці (8 тижнів) – 1 заняття на тиждень (по 60 хв.).

Програма розроблена на основі сучасних науково-методичних підходів до гендерної освіти та психологічного просвітництва, узагальнених у працях вітчизняних дослідників і практиків. Зокрема, у її основу покладено ідеї, викладені у працях Куравської Н. [25], яка визначає основні напрями роботи психолога з гендерними проблемами в організації, акцентуючи увагу на

необхідності формування у молоді усвідомленого ставлення до рівності та недискримінації.

Важливе місце у структурі програми посіли рекомендації Лянної Г.П., Говорун Т.В. та Шкарпітко Н.О. [27], подані у навчально-методичних матеріалах «Формування гендерної культури школярів», де представлено конкретні форми, методи та змістові орієнтири гендерного виховання в закладах освіти.

Також у зміст програми інтегровано окремі елементи освітнього серіалу «Базові знання про гендер», створеного на платформі «Дія.Освіта», який слугує ефективним інструментом формування у підлітків гендерної грамотності, розвитку навичок самоповаги, усвідомлення власних кордонів і протидії насильству.

Крім того, методичне підґрунтя програми доповнено положеннями з «Путівника для освітян. Формування гендерно чутливого простору в школі» (авт. О. Войтенко, О. Козорог та ін.) [44], де запропоновано практичні вправи, рекомендації й алгоритми взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу для створення шкільного середовища, побудованого на принципах гендерної рівності, толерантності та поваги до різноманіття.

Очікувані результати: у результаті реалізації програми з організації просвітницької роботи з гендерної рівності та толерантності серед старшокласників, учні:

- набудуть знань про поняття гендерної рівності та толерантності;
- зможуть розпізнавати гендерні стереотипи та чинити їм опір;
- навчатися ефективно й толерантно комунікувати;
- розвинути навички емпатії, рефлексії та самоусвідомлення;
- усвідомлять цінність різноманіття та важливість поваги до кожної особистості;
- продемонструють зниження рівня ворожості, упередженого ставлення та агресивності в міжособистісній взаємодії.

Форми реалізації програми:

інтерактивні дискусії;
 рольові та ділові ігри;
 мозкові штурми;
 перегляд та обговорення тематичних відео; рефлексивні
 вправи, анкети, арт-техніки тощо.

Орієнтовний план роботи наведений нижче (Табл.3.1.)

Таблиця 3.1.

План роботи

№	Тема і мета заняття	Зміст/ Форми роботи
1	«Вступне заняття. Поняття гендеру та толерантності». Мета: Ознайомити учасників з цілями програми, сформулювати позитивний настрій, встановити правила взаємодії; озброїти базовими поняттями гендеру та толерантності.	Вітальне коло для знайомства, називання очікувань; Створення «контракту» – правил поведінки (дотримання конфіденційності, шанобливе ставлення тощо); Інтерактивна лекція з визначення термінів «гендер» і «толерантність»; Мозковий штурм: які ситуації ви вважаєте нерівними через стать або інші ознаки; Рефлексивна вправа: «Я – це...» – кожен створює «дерево власних якостей» (Додаток В); Форми роботи: інтерактивна лекція, мозковий штурм, рефлексія.

Продовження таблиці 3.1.

2	«Гендерні ролі та стереотипи. Походження та наслідки гендерних ролей»	Інтерактивне опитування про очікувані ролі («Як має поводитися чоловік/жінка?»); Робота в групах: приклади гендерних ролей із життя, ЗМІ, сім'ї;
	Мета: дослідити гендерну соціалізацію, аналізувати корені та наслідки гендерних ролей.	Рольова гра: учасники грають «стереотипних персонажів» (наприклад, дівчина-«хакер», хлопець-«танцюрист») і ведуть зумовлені діалоги (Додаток Г); Відеоаналітика – Соціальний ролик «гендерна нерівність» (Додаток Д). Загальна дискусія про вплив ролей на вибір професії, поведінку, самооцінку. Форми роботи: мозковий штурм, відеоаналіз, групова дискусія.

3	«Гендерна рівність: міфи і реальність . Права людини. Приклади дискримінації (в ЗМІ та рекламі)». Мета: розвіяти міфи про гендерну рівність; підвищити обізнаність про права людини.	Лекція: правова база (Конституція, європейські документи); Кейс-обговорення: «Чи дискримінують?» (Додаток Е); Інтерактивна гра: «Міф чи реальність?» (наприклад: «чоловіки не можуть бути емоційними»....) (Додаток Е). Аналіз реклами та постів у соцмережах: хто показаний, хто – ні; Обговорення, які посилюють закладаються в образах; Мозковий штурм: як змінити рекламу. Форми роботи: лекція, дискусія, інтерактивна гра.
4	«Комунікація без упереджень. Толерантне спілкування. Практика активного слухання» Мета: формувати навички толерантного та конструктивного спілкування.	Вправа з активного слухання: «Я чую тебе». Комунікативні ігри на нерозуміння та перевірку; Дискусія: «Що допомагає/перешкоджає толерантному діалогу?» Рольова гра: «Побути на місці іншого» (Додаток І) Форми роботи: комунікативні ігри, дискусія.
5	«Конфлікти і шляхи їх вирішення. Конструктивна поведінка у складних ситуаціях» Мета: навчити учнів конструктивно вирішувати конфлікти на ґрунті упереджень та розбіжностей.	Моделювання типових конфліктних ситуацій (в класі, вдома); Аналіз стратегій: агресія, уникнення, компроміс, співпраця; Рольова гра з обранням стратегії вирішення (Додаток К). Форми роботи: рольові ігри, мозковий штурм, групове обговорення.

Продовження таблиці 3.1.

6	«Я маю право бути собою. Самоприйняття. Повага до себе та інших».	Рефлексивна вправа «Лист собі майбутньому» (проєкт у цінностей); особистих
	Мета: підвищити самоповагу і толерантність до власного «я» та інших.	Групова бесіда: як ми приймаємо себе, як приймаємо інших. Форми роботи: рефлексивні вправи, діалоги.

7	«Світ очима інших. Рольові ігри на розвиток толерантності». Мета: розширити світогляд і розвинути толерантне ставлення через досвід інших.	Рольові ігри: учасники грають конкретні соціальні ролі (особа з інвалідністю, етнічної меншини тощо); Обговорення: що вони відчують, що помічають; Спільний аналіз групових реакцій і встановлених норм. Форми роботи: рольові ігри, дискусія, групова рефлексія.
8	«Підсумкове заняття. Рефлексія, обговорення змін». Мета: оцінити досягнення, підсумувати досвід, мотивувати продовження.	Рефлексивне коло: що змінилося у вас, які відкриття; Анкетування: оцінка програми, що сподобалося/що можна вдосконалити; Вільне обговорення про майбутні ініціативи. Форми роботи: рефлексія, анкетування, коло довіри.

*Методичні рекомендації для психологів та педагогів щодо організації
просвітницької роботи з гендерної рівності та толерантності*

Організація психологічного просвітництва з гендерної рівності та толерантності серед старшокласників вимагає не лише системного підходу, а й врахування вікових, емоційних і соціальних особливостей учнів. Зазначена програма побудована на принципах активної участі, критичного мислення, емпатії та діалогу, що відповідає найкращим практикам гуманістичної та соціальної психології. Ефективність реалізації програми значною мірою залежить від здатності фахівця створити довірливу, безпечну та інклюзивну атмосферу.

Перед початком реалізації програми рекомендовано провести діагностику вихідного рівня знань, установок і уявлень учнів про гендер, стереотипи, рівність та дискримінацію. Це допоможе адаптувати зміст занять до контексту конкретного класу чи школи. Усі теми мають бути подані через призму прав людини, а не як «нав'язування» певних поглядів, що особливо важливо в умовах полікультурного суспільства.

Форма проведення занять має бути інтерактивною. Найкращі результати дають тренінгові формати, де учні не тільки слухають, але й взаємодіють, дискутують, аналізують і роблять власні висновки. Використання рольових ігор, медіааналізу, арт-технік і рефлексивних вправ дозволяє працювати не лише з раціональним рівнем сприйняття, а й із емоційним – що критично важливо для глибокого засвоєння теми.

Важливу роль відіграє особистість самого педагога або психолога. Він має бути відкритим до діалогу, здатним нейтрально модерувати дискусії, толерантно реагувати на складні запитання чи супротив, демонструвати особистий приклад поваги до різноманіття. При цьому доцільно передбачити взаємодію з батьками – шляхом інформування, включення в деякі заходи або надання методичних матеріалів.

Після завершення програми рекомендовано провести підсумкову оцінку впливу – опитування, анкетування, фокус-групи, відкриту рефлексію тощо. Це дозволить не лише оцінити зміни в учнівських установах, а й удосконалити програму надалі.

В межах даного дослідження з метою виявлення динаміки в уявленнях старшокласників про гендерну рівність та толерантність в результаті апробації запропонованої програми з психологічного просвітництва повторно було використано «Модифікований опитувальник Л.М. Ожигової».

Результати проведення модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової після реалізації просвітницької програми наведені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Дані модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової
(середні показники) (контрольна діагностика)**

№	Показник	Середній бал		Інтерпретація
---	----------	--------------	--	---------------

		дівчата	хлопці	Загальний середній показник	
I. Маскулінність					
1	Авторитарна маскулінність Схильність до домінування, контролю	1,1	1,9	1,5	Зниження домінування більша толерантність
2	Неавторитарна маскулінність Відповідальність, рішучість	2,2	2,6	2,4	Високий рівень у всіх
3	Чоловічий кодекс честі. Справедливість, гідність	2,3	2,6	2,45	Посилення етичних орієнтацій
4	Герой (прийняття труднощів). Готовність долати перешкоди	2,1	2,6	2,35	Зросла активність і наполегливість
5	Антигерой (уникнення труднощів). Пасивність, уникання зусиль	1,2	1,0	1,1	Зменшилася пасивність
II. Фемінність					
6	Дружелюбність Доброзичливість, турбота	2,7	1,2	2,45	Висока в обох групах
7	Емпатія. Співчуття, розуміння інших	2,8	2,4	2,6	Значно підвищена
8	Пасивність. Сором'язливість, залежність	1,6	1,2	1,4	Зниження пасивності
III. Цінності					
9	Сімейні цінності. Орієнтація на сім'ю, турботу	2,8	2,3	2,55	Домінує у дівчат, зросла у хлопців
10	Соціальні цінності Дружба, взаємодопомога	2,7	2,6	2,65	Підвищились у всіх
11	Матеріальні цінності. Добробут, успіх, престиж	1,8	2,3	2,05	Баланс між групами
IV. Ставлення до себе					
12	Позитивне ставлення до себе. Самоповага, впевненість	2,6	2,8	2,7	Високе у всіх
13	Критичність Самоаналіз, рефлексія	2,4	2,2	2,3	Помірно висока
14	Оптимізм Радість, впевненість, надія	2,6	2,6	2,6	Стабільно високий
V. Ідентичність					

15	Его-індекс Частота вживання «Я»	2,3	2,4	2,35	Помірна, більш усвідомлена
16	Суб'єктність Активність, ініціативність	2,4	2,7	2,55	Вищий рівень активності
17	Об'єктність. Пасивна позиція	1,3	1,1	1,2	Зменшена пасивність

В таблиці 3.3. та гістограмі (Рис. 3.1.) наведено рівень сформованості гендерної ідентичності респондентів під час контрольного діагностування.

Таблиця 3.3.

Рівні сформованості гендерної ідентичності старшокласників за результатами модифікованого варіанту опитувальника Л.М. Ожигової (контрольна діагностика)

Рівень	Кількість респондентів	%	Характеристика рівня
Високий	20	44,4%	Респонденти усвідомлено приймають власну гендерну роль, демонструють толерантність, емпатію, відповідальність, готовність до партнерських відносин.
Середній	21	46,7%	Досліджувані виявляють стабільне розуміння гендерної рівності, у відповідях переважає повага до відмінностей між статями, прагнення до взаємопідтримки.
Низький	4	8,9%	У відповідях старшокласників гендерні стереотипи частково зберігаються, однак їхня вираженість зменшилась, проявляється більш відкрите ставлення до толерантності.
Разом	45	100%	-

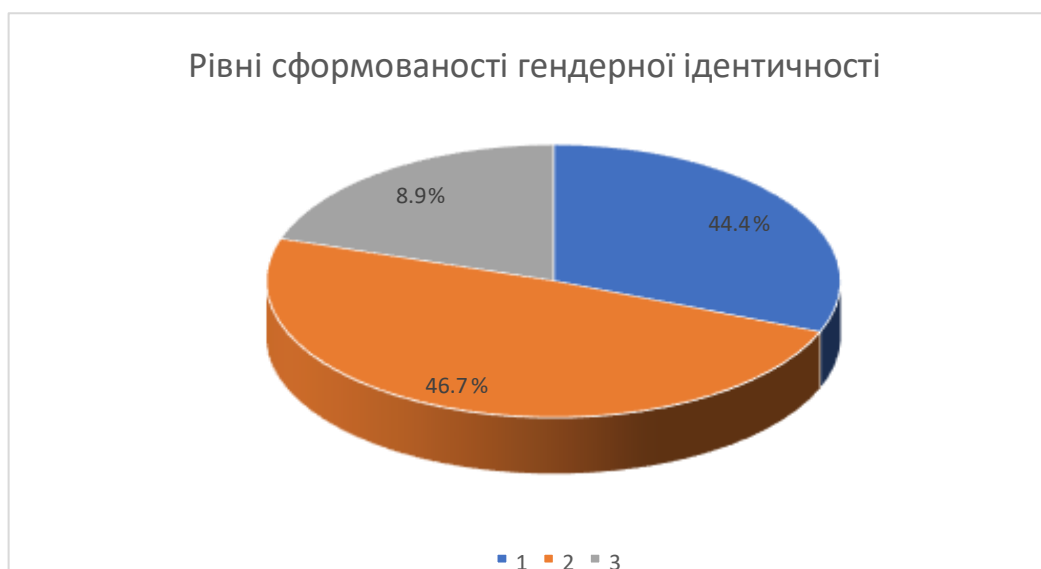

Рис. 3.1. Рівні сформованості гендерної ідентичності (контрольна діагностика)

Для перевірки статистичної значущості змін у рівнях сформованості гендерної ідентичності старшокласників між вихідним та контрольним етапами було використано критерій знаків (Z-критерій Вілкоксона) для зв'язаних вибірок.

Вибір цього методу обумовлений тим, що результати подані у вигляді порядкових шкал (рівні: низький – середній – високий) і не відповідають нормальному розподілу. Вихідні дані наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Вихідні дані

Рівень	Вихідна діагностика		Контрольна діагностика	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	14	31,1%	20	44,4%
Середній	22	48,9%	21	46,7%
Низький	9	20%	4	8,9%
Разом	45	100%	45	100%

Отже, у 15 осіб зафіксовано покращення рівня (з низького → середній або середній → високий), у 3 осіб – незначне зниження, решта залишились без змін.

Визначаємо: n – кількість пар, у яких відбулися зміни = 15 (оскільки 3 випадки погіршення, 27 без змін не враховуємо). k – кількість випадків покращення = 12. α – рівень значущості = 0,095.

За результатом розрахунку Z : $Z_{\text{емп.}} = 2,32$; $Z_{\text{кр.}} = 1,65$

Отже, $Z_{\text{емп.}} = 2,32 > Z_{\text{кр.}} = 1,65$, різниця між показниками до та після впровадження програми є статистично значущою на рівні достовірності $p \leq 0,095$.

Отже, виявлена позитивна динаміка у розвитку гендерної рівності та толерантності старшокласників є не випадковою, а зумовленою впливом реалізованої програми психологічного просвітництва.

Висновки до розділу III

Отже, мета третього розділу дослідження полягала у розробці, теоретичному обґрунтуванні та апробації програми психологічного просвітництва з елементами тренінгу, спрямованої на розвиток гендерної рівності та толерантності у старшокласників.

У процесі дослідження було створено та впроваджено комплексну просвітницько-тренінгову програму, що поєднує інноваційні методи навчання, елементи групової роботи, дискусії, арт-техніки та рольові ігри, які сприяють активному залученню учнів у процес формування гендерної культури.

Розроблена програма з розвитку гендерної рівності та толерантності серед старшокласників довела, що системне психологічне просвітництво є дієвим інструментом формування у молоді критичного мислення, емпатії, поваги до різноманіття та подолання стереотипів. Теоретичне обґрунтування

програми ґрунтується на сучасних підходах гуманістичної психології, концепціях гендерної соціалізації та принципах прав людини. Врахування вікових та психологічних особливостей підлітків, створення безпечного і толерантного освітнього середовища, а також активне використання інтерактивних методів забезпечують високий рівень залученості учнів та їхню готовність до усвідомленого сприйняття теми.

У ході розробки було визначено, що важливою умовою успіху є компетентність педагогів та шкільних психологів, їхня відкритість до діалогу та готовність працювати із чутливими питаннями. Інтеграція гендерної просвіти у загальноосвітній процес, підтримка з боку батьків і культурна адаптація змісту програми до українського контексту сприяють створенню стійкої атмосфери взаємоповаги та розуміння як у школі, так і за її межами.

Програма містить 8 тематичних занять із чітко визначеними цілями, методами та формами роботи, що дозволяє поступово і системно формувати у старшокласників навички толерантної взаємодії, ефективного вирішення конфліктів, подолання упереджень та формування власної позиції щодо гендерної рівності. Практичні методи, як-от арт-техніки, рольові ігри, кейсаналіз та інтерактивні вправи, сприяють не лише засвоєнню знань, але й розвитку особистісних та соціальних компетентностей.

Методичні рекомендації для педагогів і психологів забезпечують чіткий алгоритм реалізації програми та підкреслюють значення постійної рефлексії й оцінювання результатів. Залучення учнів до обговорення реальних ситуацій та створення власних проєктів підвищує ефективність засвоєння матеріалу та стимулює розвиток громадянської активності.

Після завершення програми з метою виявлення динаміки в уявленнях старшокласників про гендерну рівність та толерантність повторно було використано «Модифікований опитувальник Л.М. Ожигової».

Результати контрольного діагностування показали позитивну динаміку у сформованості гендерної ідентичності старшокласників. Кількість учнів із

високим рівнем зросла з 31,1% до 44,4%, а з низьким рівнем – зменшилася з 20% до 8,9%.

Проведений статистичний аналіз за допомогою критерію знаків (Зкритерію Вілкоксона) підтвердив достовірність отриманих змін на рівні $p \leq 0,095$, тобто виявлені покращення не є випадковими.

Таким чином, запропонована програма психологічного просвітництва виявилася ефективною. Представлений комплексний підхід до розвитку гендерної рівності та толерантності через психологічне просвітництво може бути впроваджений у навчальних закладах як дієвий інструмент виховання соціально свідомого та відповідального молодого покоління.

ВИСНОВКИ

Отже, метою дослідження було визначення теоретико-методологічних засад та розроблення ефективних форм психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності, з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей. У процесі роботи послідовно вирішено всі поставлені завдання, що дозволило комплексно охарактеризувати проблему та обґрунтувати практичні шляхи її реалізації у шкільному середовищі.

Першим завданням дослідження був аналіз наукових підходів до розуміння сутності гендерної рівності та толерантності в контексті психологічного просвітництва. У результаті аналізу з'ясовано, що ці поняття розглядаються як взаємопов'язані соціально-психологічні феномени, які базуються на принципах рівних прав і можливостей, визнанні гідності кожної особистості та повазі до різноманіття. Сучасні підходи до психологічного просвітництва акцентують увагу на розвитку емпатії, критичного мислення та свідомого ставлення до власних і чужих гендерних ролей.

Другим завданням було дослідження психологічних основ формування гендерної культури та толерантного ставлення у старшокласників. У ході його

реалізації встановлено, що підлітковий вік є сенситивним періодом для формування системи цінностей, зокрема гендерних орієнтацій. Виявлено, що інтерактивні методи – діалоги, групові дискусії, тренінгові вправи, арт-техніки – сприяють підвищенню рівня саморефлексії, розвитку емоційного інтелекту та прийняття соціальної різноманітності.

Третє завдання передбачало розкриття ролі психолога в організації просвітницької діяльності з питань гендерної рівності та толерантності. У результаті дослідження доведено, що шкільний психолог виконує ключову роль як фасилітатор, консультант і модератор групових процесів. Ефективність його роботи визначається рівнем професійної компетентності, здатністю створювати безпечне середовище для спілкування, відкритістю до діалогу та підтримкою довірчої атмосфери між учнями, педагогами й батьками.

Четверте завдання передбачало розробку та реалізацію програми емпіричного дослідження рівня сформованості уявлень про гендерну рівність та толерантність серед старшокласників. У ході реалізації цього завдання проведено анкетування та використано низку психодіагностичних методик, які дозволили виявити поєднання традиційних і прогресивних гендерних уявлень. Результати показали, що більшість учнів підтримують принципи гендерної рівності, особливо у професійній та сімейній сферах, однак певні стереотипи залишаються стійкими, що підтверджує необхідність системної просвітницької роботи.

П'ятим завданням було провести апробацію програми занять із психологічного просвітництва старшокласників щодо гендерної рівності та толерантності. У ході апробації підтверджено ефективність запропонованої програми, що сприяє підвищенню рівня гендерної обізнаності, розвитку емпатії, навичок толерантної комунікації та конструктивного вирішення конфліктів. Теоретичне обґрунтування умов ефективного психологічного просвітництва дало змогу виокремити ключові чинники його успіху: вікову адекватність змісту, інтерактивність методів, професійну компетентність педагогів і культурну чутливість програми. На основі отриманих результатів

були розроблені методичні рекомендації для психологів та педагогів, що сприяють впровадженню подібних програм у шкільну практику.

Результати контрольного діагностування після завершення програми показали позитивну динаміку у сформованості гендерної ідентичності старшокласників. Проведений статистичний аналіз підтвердив достовірність отриманих змін на рівні $p \leq 0,095$, тобто виявлені покращення не є випадковими.

Отже, проведене дослідження підтвердило важливість і необхідність системного психологічного просвітництва серед старшокласників як ефективного засобу виховання толерантності, взаємоповаги та рівноправного партнерства між статями. Запропонована програма може бути використана у практиці освітніх закладів як інноваційна модель формування гендерно свідомої та соціально відповідальної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196с.
2. Бабаян Ю. О., Скачко І.В. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. Актуальні проблеми психології. 2015. № 38. С.39-48.
3. Базові знання про гендер: новий освітній серіал.
<https://osvita.diia.gov.ua/news/bazovi-znanna-pro-gender-novij-osvitnij-serial>
 (дата звернення: 20.10.2025)
4. Бісик Н.М. Інноваційні технології у вихованні культури взаємин старших підлітків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. № 24. С. 217-220.
5. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник для здобувачів другої (магістерської) вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
6. Волкова Н. П. Організаційні форми виховної роботи: позакласна виховна робота; колективні творчі справи; колективне планування виховної роботи; позашкільні заклади в системі освіти і виховання. Київ: Педагогіка, 2021. 180 с.
7. Волошина О.М. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях. *Рідна школа*. 2016. № 3. С. 4–6.
8. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2013. 448 с.
9. Глинська Л., Склярів Р. Феномен толерантності в соціальнофілософських інтерпретаціях. *Соціологічні студії*, 2019. № 2 (15). С.42–44.
10. Говорун Т. Гендерна психологія: навчальний посібник. Київ: «Академія», 2014. 308 с.

11. Говорун Т.В., Кікінежді О.М., Кравець В.П. Психологія статі. Гендерний та психосексуальний розвиток людини. Тернопіль: ТДПУ, 2001. 48 с.
12. Громовий В. Гендер в освіті: Шведський та український погляди. *Управління освітою*, 2015. № 20. С. 5-8.
13. Грубі Т.В. Основні підходи до визначення гендерної толерантності. https://vps-41387.vps-default-host.net/uploads/files_orders/grubi-t.-article.ge_1746096649.pdf (дата звернення: 13.05.2025)
14. Данильченко Т.В. Особливості гендерної ідентичності у студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 2012. Вип. 103. С. 90-94.
15. Декларація принципів толерантності (проголошена та підписана 16 листопада 1995 року). *Віче*. 2002. № 1. С. 53—60.
16. Демчина О.М. Теоретичні основи дослідження гендерної толерантності у студентської молоді. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31 (70) № 4. С.96-102.
17. Заграй Л. Д. Гендерні моделі в уявленнях молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*, 2015. Вип. 2. С. 55-64.
18. Закон України «Про освіту» (Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 27.03.2025, підстава - 4246-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.05.2025)
19. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Документ 463-IX, чинний, поточна редакція від 16.03.2025, підстава - 4250-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 13.05.2025)
20. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: метод. матеріали до тренінг. прогр. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 9. С. 12–18.
21. «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»

(Документ 988-2016-р, чинний, поточна редакція від 22.08.2018, підстава - 592-2018-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 14.05.2025)

22. Котова-Олійник С. Інноваційні форми роботи з молоддю щодо профілактики насильства. *Директор школи*, 2018. № 3. С. 41-50.
23. Кравець В. П. Новікова Н. Осухова Н. Г. Репнова Т. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2013. 416 с.
24. Кузнєцова О. Гендерна проблема в Україні (виховна година). *Завуч*, 2021. №7. С. 12.
25. Куравська Н. Основні напрями роботи психолога з гендерними проблемами в організації.
<https://journals.pnu.edu.ua/index.php/%20psp/article/view/2934/3325>
(дата звернення: 17.05.2025)
26. Лемак М.В., Петрище Ю.В. Психологу для роботи: діагностичні методики. Метод. видання. Ужгород: Видавництво А. Гаркуші. 2012. 240с.
27. Лянна Г.П., Говорун Т.В., Шкарпітко Н.О. Формування гендерної культури школярів: Навчально-методичні матеріали з гендерного виховання.
Київ: «Академія», 2019. 81 с.
28. Марценюк Т. Он-лайн курс «Жінки та чоловіки: гендер для всіх».
<https://prometheus.org.ua/prometheus-free/gender-for-all-course/> (дата звернення: 20.10.2025)
29. Мотуз Т.В. Гендерна толерантність: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. №8 (52). С. 361-372.
30. Назаренко Г. Гендерні аспекти: сучасний вимір. *Психолог*, 2015. № 9. С. 3-7.

31. Наскрізне виховання крізь предметну складову: Методичний poradник/ за заг. ред. Ю. Бурцевої та С. Гарної. Київ-Краматорськ: Відділ інформаційновидавничої діяльності, 2024. 101 с.
32. Несторук Н.А., Кокоріна Л.В. Словник педагогічних та психологічних термінів. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 2019, 131 с.
33. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку. Чернівці: Технодрук, 2020. 486 с.
34. Пащук В. Впровадження гендерної освіти. *Директор школи*, 2016. №10-11. С. 20-25.
35. Пірен М.І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2015. № 2. С. 51–56.
36. Поліщук О. Сучасні форми виховної роботи у контексті НУШ. *Інноватика у вихованні*. 2022, № 15. С. 202-206.
37. Праченко О.К. Взаємозв'язок гендерної толерантності та конфліктності особистості юнацького віку. «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути». *Тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 4-5 лютого 2021 р. Дніпро, Україна*, 2021. Т.2. С. 229231.
38. Праченко О.К. Психологічні особливості прояву гендерної толерантності в юнацькому віці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки (Серія 12): зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 12 (57). С.101-110.*
39. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. Київ.: Каравела, 2020. 418 с.
40. Саветчук Н.М., Питльована В.П. Поняття та зміст гендерної рівності: правовий аспект. <file:///C:/Users/win7-dfh/Downloads/igorkozych,+2023.63.4.savetchuk,pytliovana.pdf> (дата звернення: 14.05.2025)

41. Святненко І. О. Насильство в гендерній культурі: проблема побудови типології. *Грані*. 2017. Ч. 1, т. 20, № 3. С. 22-27.
42. Святненко І. О. Насильство в гендерній культурі: проблема побудови типології. *Грані*, 2017. Ч. 2, т. 20, № 4. С. 35-40.
43. Тарасюк Л.С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманітарний часопис*. 2013. №1. С. 39-44.
44. Формування гендерно чутливого простору в школі: путівник для освітян (О. Войтенко, О. Козорог та ін.) https://vps-41387.vps-defaulthost.net/uploads/files_orders/formuvannya_henderno_1760789793.pdf (дата звернення: 20.10.2025)
45. Фрицький О.Ф., Романюк І.І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні. *Молодий вчений*. 2017. №5. С. 146–148.
46. Цокур Д., Іванова І. Гендерне виховання – нормальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи*, 2016. № 6. С. 6-13.
47. Чаркіна О.А. Гендерна ідентифікація юнаків та дівчат через призму стереотипів спілкування. *Київський науково-педагогічний вісник*, 2014. №1(01). С. 83-89.
48. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с. 28.
49. Чумак В. В. Вікова психологія: навч. посіб. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. 192 с.
50. Шапенко Л.О. Правове становище жінки в Україні: від минулого до сучасності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 41–44.
51. Beyer C., Brese F. Secondary school students' attitudes of tolerance towards minorities. *Large-scale Assessments in Education*, 2024, № 12, P. 234-241

52. Cavaglia C., Machin S., McNally S., Ruiz-Valenzuela J., Gender, achievement, and subject choice in English education. *Oxf. Rev. Econ. Policy* 2020, № 36, P.816–835.
53. Esteves M. Gender Equality in Education: a challenge for policy makers. *International Journal of Social Sciences*, 2018, № 4(2), P. 893-905.
54. Faizin A., Ngazizah N., Anjarini T. Efforts to Improve Students' Gender Equality Attitude through Social Inclusion Gender Learning in Grade V Elementary School. *Sainteknol.* 2022. № 20, P.20-27
55. Gómez Marcos, M.; Ruiz Toledo, M.; Ruff Escobar, C. Towards Inclusive Higher Education: A Multivariate Analysis of Social and Gender Inequalities. *Societies* 2022, 12, 184.
56. Guliyeva Ş. The Influence of Political and Psychological Factors on Women's Right to Education. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2024, № 13(2). P.682-696.
57. Lozano, G.I. How culture, institutions, and individuals shape the evolving gender gap in science and mathematics: An equity provocation for the scientific community. *Pure Appl. Chem.* 2021, 93, 927–935
58. Rosa R, Clavero S. Gender equality in higher education and research[J]. *Journal of Gender Studies*, 2022, 31(1): 1-7.
59. Siyez D M, Beycioglu K. Gender Equality in Education from Kindergarten to Higher Education: Policies and Practices[J]. *Handbook on Promoting Social Justice in Education*, 2020(3): 1687-1710
60. Wang W. New Concept and New Practice of Gender Equality Education at the Background of Digital Society. https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2022/18/shsconf_icprss2022_01017.pdf (дата звернення: 14.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Гендерні стереотипи сучасної молоді»

Опитування є анонімним. Дякуємо за Ваші щирі відповіді!

Ваша стать: Чоловіча _____ Жіноча _____ Вік: _____

1). Яка перспектива на майбутнє сьогодні для Вас є найважливішою?

1. Робота та кар'єра
2. Створення родини
3. І робота, і родина

2). Основне призначення жінки — це родина, чоловік, діти. Ви згодні?

1. Так
2. Ні
3. Важко сказати

3). Хто, на Вашу думку, має забезпечувати родину?

1. Чоловік
2. Обоє порівну
3. Інший варіант: _____

4). Чи могли б Ви будувати стосунки з людиною, яка вже має дитину?

1. Так
2. Ні
3. Важко сказати

5). Чи пробачили б Ви зраду шлюбному партнеру?

1. Так
2. Ні
3. Важко сказати

6). Самотня жінка вирішила народити дитину «для себе». Ваше ставлення до цього? 1. Позитивне

2. Негативне
3. Нейтральне

7). У яких випадках, на Ваш погляд, розлучення виправдане (можна обрати кілька)?

1. Фізичне насильство – застосування сили, фізичних покарань по відношенню до одного з подружжя або дітей.
2. Психологічне насильство – моральне знущання, психологічний тиск, образи.
3. Економічне насильство – жорстке обмеження у матеріальних ресурсах, що не дає змоги підтримувати гідний спосіб життя.
4. Сексуальне насильство.
5. Шкідливі звички одного з подружжя.
6. Подружжя зрада.
7. Небажання одного з подружжя працювати.
8. Ваш варіант _____

8). Які з перелічених обов'язків, на Вашу думку, є суто жіночими?

1. Перебування у декретній відпустці.
2. Виховання дітей.
3. Приготування їжі.
4. Підтримання чистоти, комфорту, затишку в оселі.
5. Піклування про зовнішній вигляд всіх членів родини.
6. Піклування про здоров'я всіх членів родини.
7. Матеріальний внесок у формування бюджету родини.
8. Жоден з перелічених обов'язків не є суто жіночим.

9) Як Ви вважаєте, чи мають чоловіки та жінки в реальності однакові шанси професійного зростання та просування?

1. Шанси є не рівними.
2. Шанси є рівними.
3. Важко відповісти.

10). Якби Вам у майбутньому запропонували на вибір, під чиїм керівництвом працювати – жінки чи чоловіка, якою б була Ваша відповідь?

1. Жінка.
2. Чоловік.
3. Не бачу різниці.

11). На Вашу думку, кому простіше влаштуватися на високооплачувану роботу?

1. Чоловіку.
2. Жінці.
3. Немає різниці.

12). Якби була можливість не працювати, а займатись тільки домом, Ви б погодились?

1. Так
2. Ні
3. Важко сказати

13). В сучасному українському суспільстві поняття «успіх» тісно пов'язується із статтю людини. Жінка вважається успішною тільки тоді, коли вона реалізувалась як дружина та мати. В свою чергу, чоловік вважається успішним, якщо він реалізувався професійно та має перспективу кар'єрного зростання. Чи підтримуєте Ви цю думку?

1. Так.
2. Ні.
3. Важко відповісти.

14). Оберіть декілька із запропонованих рис, що, на Вашу думку, описують ідеальну жінку:

1. Розум.	13. Сором'язливість.
2. Зовнішня краса.	14. Непередбачуваність.
3. Доброта.	15. Турботливість.
4. Лагідність.	16. Фінансова незалежність.
5. Працьовитість.	17. Вірність.
6. Щедрість.	18. Хоробрість.
7. Емоційність.	19. Амбітність.
8. Вміння вести господарство.	20. Відсутність шкідливих звичок домашнє
9. Харизматичність.	
10. Рішучість.	
11. Надійність	
12. Відповідальність	

15). Оберіть декілька із запропонованих рис, що, на Вашу думку, описують ідеального чоловіка:

1. Розум.	13. Сором'язливість.
2. Зовнішня краса.	14. Непередбачуваність.
3. Доброта.	15. Турботливість.
4. Лагідність.	16. Фінансова незалежність.
5. Працьовитість.	17. Вірність.
6. Щедрість.	18. Хоробрість.
7. Емоційність.	19. Амбітність.
8. Вміння вести господарство.	20. Відсутність шкідливих звичок домашнє
9. Харизматичність.	

10. Рішучість.
11. Надійність
12. Відповідальність

Додаток Б

Модифікований варіант опитувальника Л.М. Ожигової

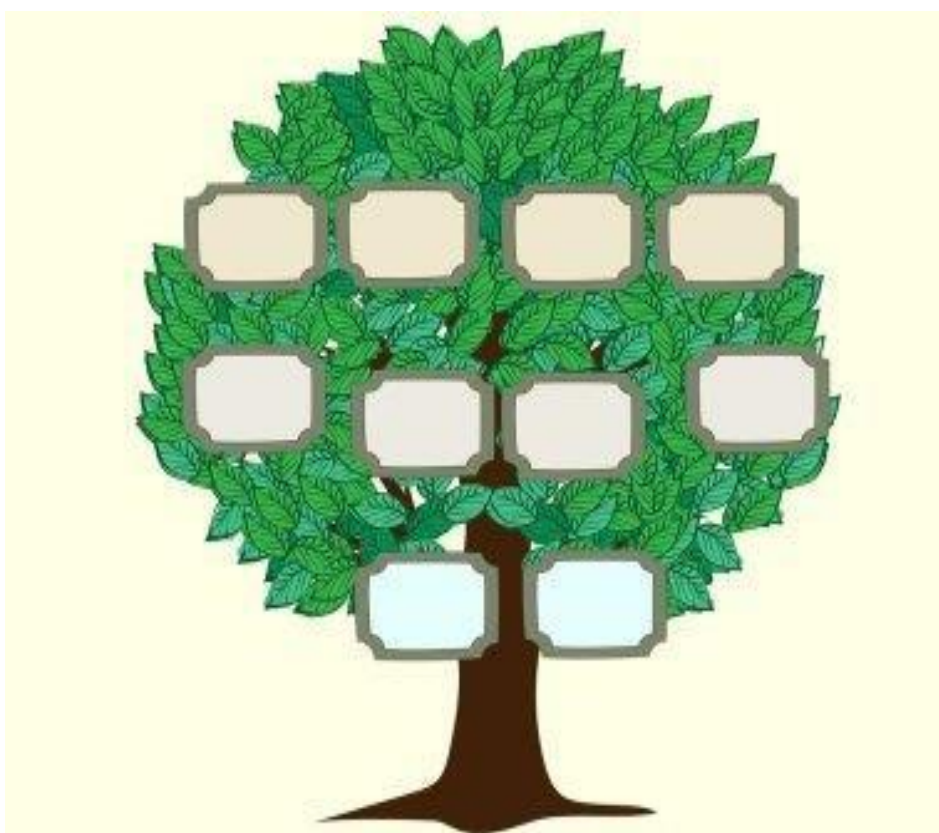
Чоловічий варіант (для хлопців):

1. Я хлопець, тому що ...
2. Я хлопець і хочу ...
3. Я хлопець і для мене ...
4. Я хлопець і не терплю ...
5. Я хлопець і можу ...
6. Я хлопець і радий, коли ...
7. Я хлопець і знаю, що...
8. Я хлопець і засмучений тим, що ...
9. Я хлопець і роблю ...

Жіночий варіант (для дівчат):

1. Я дівчина, тому що ...
2. Я дівчина і хочу ...
3. Я дівчина і для мене ...
4. Я дівчина і не терплю ...
5. Я дівчина і можу ...
6. Я дівчина і рада, коли ...
7. Я дівчина і знаю, що...
8. Я дівчина і засмучена тим, що ...
9. Я дівчина і роблю ...

Додаток В

Шаблон до вправи: «Я – це...»

Додаток Г

Рольова гра: «Стереотипні персонажі»

Мета: допомогти учням усвідомити, як соціальні стереотипи впливають на сприйняття людей, вибір професії, самооцінку та взаємодію з іншими.

Учасники розподіляються на пари або малі групи. Кожній парі видається короткий опис стереотипного персонажа, який ламає традиційні уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі (наприклад, дівчина-хакер, хлопець-танцюрист, дівчина-автомеханік, хлопець-вихователь у дитсадку). Завдання кожної пари – підготувати і розіграти короткий діалог або сценку, у якій цей персонаж стикається з упередженим ставленням і намагається себе захистити чи пояснити свій вибір.

Покрокова інструкція:

1. Об'єднати учасників у пари/трійки.
2. Роздати картки з описами стереотипних персонажів і завданням.
3. Надати 5–10 хвилин на підготовку.
4. Провести показ сценок перед класом. Після кожної міні-вистави обговорити:
 - Які емоції викликала ситуація?
 - Чи бували схожі випадки в житті?
 - Як можна підтримати людину, яка стикається з упередженим ставленням?

Приклади персонажів:

Дівчина, яка хоче стати айтишницею в кібербезпеці.

Хлопець, який захоплюється балетом.

Дівчина, яка грає в футбол і має коротке волосся.

Хлопець, який хоче бути косметологом.

Дівчина, яка не хоче виходити заміж.

Хлопець, що веде блог про кулінарію та моду.

Додаток Д

Посилання на соціальний ролик «Гендерна нерівність»

https://www.google.com/search?q=відео+про+гендерну+нерівність+для+підлітків&client=opera&hs=c1p&sca_esv=12c7b01f52a29939&sxsrf=AE3TifNJLfV7mdGKIXVn_4AP5NIM4UHl5Q%3A1752766195874&ei=8xZ5aNyHNdSqwPAPLyggA0&ved=0ahUKEwiczerzmsSOAxVUFRAIHXgeCNUQ4dUDCBA&oq=відео+про+гендерну+нерівність+для+підлітків&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAidUdCy0ZbQtNC10L4g0L_RgNC-INCz0LXQvdC00LXRgNC90Ymg0L3QtdGA0ZbQstC90ZbRgdGC0Ywg0LTQu9GPINC_0ZbQtNC70ZbRgtC60ZbQsjIHECEYoAEYCKiVSlAAWJs9cAB4AZABAJgBkAOgAdcVqgEKMC4xNi4wLjEuMbgBDMgBAPgBAZgCEaACoRXCAGgQABiABBiiBMICBRAAGO8FwgIIEAAYogQYiQXCAGUQIRifBZgDAJIHCD AuMTUuMS4xoAfTgwGyBwgwLjE1LjEuMbgHoRXCbwYzLTExLjbIB5EC&sclient=gws-wiz-serp#fpstate=ive&vld=cid:84600df7,vid:9L8HFDDDLx0,st:0

Додаток Е

Кейс-обговорення: «Чи дискримінують?»

Мета: навчити учнів розпізнавати прояви гендерної дискримінації в реальному житті, розвивати критичне мислення, правову обізнаність і емпатію.

Учні знайомляться з короткими описами реальних ситуацій, у яких можливе порушення принципів гендерної рівності. Після прочитання кожного кейсу проводиться обговорення: чи є тут дискримінація, які права порушено, як можна було б діяти в цій ситуації.

Приклади кейсів:

Кейс 1: «Жінка в армії»

Ірина, бойова медикня, пройшла три ротації в зоні бойових дій. Коли подала документи на підвищення, їй відмовили без пояснень, натомість посаду отримав чоловік із меншим досвідом.

Питання до обговорення:

- Чи є це дискримінацією?
- Які чинники могли вплинути на таке рішення?
- Як би ви діяли на місці Ірини?

Кейс 2: «Хлопець на курсах візажу»

Сергій навчається на курсах макіяжу та візажу. З нього часто наслідуються у соцмережах і навіть однокласники ставляться зневажливо.

Питання до обговорення:

- Чи стикається Сергій з дискримінацією?
- Які стереотипи проявляються в цій ситуації?
- Як суспільство може змінити таке ставлення?

Кейс 3: «Оголошення про роботу» (з реальних сайтів)

В оголошенні шукають «молоду привабливу дівчину до 30 років» на посаду менеджерки.

Питання до обговорення:

- Чи є це прикладом дискримінації?
- Які закони порушуються?
- Що можна зробити, щоб таких оголошень не було?

Інтерактивна гра: «Міф чи реальність?»

Мета: розвінчати поширені гендерні стереотипи; сформувати критичне мислення щодо усталених уявлень про чоловіків і жінок; активізувати учнів до дискусії.

Учням пропонуються твердження, які стосуються гендерних ролей, поведінки, здібностей тощо. Завдання – визначити, чи це міф (хибне, стереотипне уявлення), чи реальність (факт, що підтверджується дослідженнями, фактами або здоровим глуздом).

Приклади тверджень:

- «Чоловіки не можуть бути емоційними»
- «Жінки гірше орієнтуються в техніці»
- «Дівчата краще вчаться в школі за хлопців» «Хлопцям не личить плакати»
- «Є професії, які підходять лише чоловікам»
- «Успішною може бути як жінка, так і чоловік»
- «У родині завжди чоловік має бути головним»
- «Права людини гарантують рівні можливості незалежно від статі»
- «Чоловіки не можуть бути хорошими вихователями в дитячому садку»
- «Гендерна рівність – це рівність у правах, а не в обов'язках»

Формат проведення: Кожному учаснику дається дві картки: «Міф» і «Реальність». Після озвучення твердження – всі одночасно піднімають одну з карток.

Після кожного голосування варто запитати:

- Чому ви обрали цю відповідь?
- Що каже наука або досвід?
- Як цей міф/факт впливає на життя людей?

Додаток И

Рольова гра: «Побути на місці іншого»

Мета: сприяти розвитку емпатії, навичок співпереживання та розуміння переживань людей, які стикаються з дискримінацією на основі статі, зовнішності, професії, походження тощо.

Учасникам пропонуються сценарії, в яких одна або кілька осіб опиняються в ситуації дискримінації. Учні беруть на себе ролі (постраждалого, спостерігачів, кривдника тощо) й розігрують міні-сценки. Після кожної сценки проводиться обговорення: що відчували учасники в різних ролях, які могли бути альтернативні шляхи поведінки.

Приклади ситуацій:

«Хлопець у рожевій сорочці»

Учень прийшов у школу в яскраво-рожевій сорочці. Його починають дратувати однокласники, мовляв, «це для дівчат».

Ролі: хлопець, кривдники, вчителька/вчитель, однокласники спостерігачі.

«Дівчина на уроці інформатики»

Під час обговорення майбутніх професій дівчина висловила бажання стати програмісткою. Дехто з хлопців сміється, кажучи, що «ІТ — не для дівчат».

Ролі: дівчина, учні, вчитель, один підтримуючий друг.

«Новенький з іншого регіону»

Учень, який переїхав з іншої частини України, говорить з помітним акцентом. Його неохоче приймають у групу.

Ролі: новенький, учні, класний керівник, «лідер» класу.

Покрокова інструкція:

Поділити клас на малі групи (по 4–5 осіб).

Видати кожній групі сценарій або дати вибрати з варіантів.

Надати 5–10 хвилин на підготовку.

Кожна група показує сценку.

Після кожної сценки – обговорення за запитаннями:

- Що ви відчували в цій ролі?
- Як би ви діяли в реальному житті?
- Як уникнути дискримінації в подібній ситуації?

Додаток К

Рольова гра: «Конфлікти і шляхи їх вирішення»

Мета: навчити старшокласників розпізнавати конфліктні ситуації, пов'язані з гендерними чи особистісними упередженнями, та шукати конструктивні способи їх вирішення.

Учасники отримують змодельовані ситуації конфлікту в шкільному середовищі або в соціальному житті. Вони розігрують сценки з конфліктом, а потім разом шукають шляхи його розв'язання, аналізуючи поведінку кожної зі сторін.

Приклади ситуацій для рольової гри:

«Хто поведе клас на захід?»

Ученицю обрали лідеркою для презентації проєкту на міському заході. Один з однокласників обурений і каже, що «краще б це робив хлопець, бо дівчата не можуть впевнено виступати».

Ролі: учениця, хлопець, вчитель, інші учні.

«Грубі жарти в чаті»

У класовому чаті поширюється жарт, що принижує дівчат. Одна учениця обурюється, інші починають її підколювати, називаючи «занадто серйозною».

Ролі: учениця, автор жарту, спостерігачі, класний керівник.

«Занадто жіночна поведінка».

Хлопець має м'яку манеру спілкування і не цікавиться традиційно «чоловічими» речами. Йому говорять, що він «не такий» і намагаються змусити змінитися.

Ролі: хлопець, друзі, «класний жартівник», вчитель/психолог.

Покрокова інструкція:

Поділити учнів на групи по 4–5 осіб.

Видати або зачитати ситуації конфлікту.

Дати 5–10 хвилин на підготовку сценки.

Розіграти сценку перед класом.

Провести обговорення:

- Що стало причиною конфлікту?
- Чи був він обґрунтованим?
- Які способи вирішення були б конструктивними?
- Як діяти, аби уникнути повторення подібного?